

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 13, Issue: 3, June 2021

www.historystudies.net

OSMANLI DÖNEMİNDE SELANİK HANLARI VE SAKINLERİ

Thessaloniki Inns and Residents in the Ottoman Period

Prof. Dr. Meryem Kaçan Erdoğan

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

meryem@ogu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8885-0936

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 07.03.2021
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 20.05.2021
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1017

Atıf – Citation:

Meryem Kaçan Erdoğan, "Osmanlı Döneminde Selanik Hanları ve Sakinleri", *History Studies*, 13/3, June 2021, s. 871-899.

OSMANLI DÖNEMİNDE SELANİK HANLARI VE SAKINLERİ*

Thessaloniki Inns and Residents in the Ottoman Period

Prof. Dr. Meryem Kaçan Erdoğan

Öz

Bir liman ve ticaret şehri olan Selanik Türkler, Rumlar, Yahudiler, Bulgarlar, yabancı asıllı Levantenler gibi çok çeşitli etnik toplulukların yaşadığı kozmopolit bir yapıya sahipti. Ticari faaliyetlerin ve zanaatların geliştirilmesi için özel bir gayret gösteren Osmanlılar bedesten, han, kervansaray, çarşı ve dükkânlar inşa ettirerek şehirde ticari bir merkez oluşturmuştur. Bu merkezin önemli unsurlarından biri olan hanlar, yolcu hanları ve ticaret hanları olarak şehrin sosyo-ekonomik hayatında önemli bir rol oynamıştır. Yolcu hanlarında yolcular, resmi görevliler, gezginler, askerler, esirler ve göçmenler konaklamış, ticari nitelik taşıyan hanlarda ise esnaf, zanaatkâr, tüccar ve diğer meslek erbabı faaliyet göstermiştir. Osmanlı'nın son döneminde ise konaklama ve ticaretin dışında bazı hanlar eşkıyanın toplandığı ve bombalama olaylarına hedef olan mekânlar olarak kendinden söz ettirmiştir.

Zaman zaman hijyen ve konfor açısından yabancı gezginlerin eleştirisine maruz kalsa da hanlar sakinlerinin ihtiyaçlarını asgari şartlarda karşılamaya devam etmiştir. XIX. yüzyılda ise geleneksel hanlardan farklı olarak şehirde çoğu rıhtım üzerinde olmak üzere Avrupa standartlarında yeni oteller açılmıştır. Modern binalı, temiz ve konforlu olan bu oteller yolcular tarafından tercih edilmiştir.

Şehri etkileyen yangınlardan hanlar da nasibini almış, birçoğu ortadan kalkmıştır. Özellikle 1917 yılında çıkan büyük yangın sırasında otellerin ve büyük hanların çoğu yanmıştır. Bir kısım hanlar ise zamanın tahribatına dayanamayarak yıkılmış, yerlerini otel veya başka yapılarla bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Selanik, Yolcu Hanları, Ticaret Hanları, Otel.

Abstract

Thessaloniki, a port and trade city, had a cosmopolitan fabric including a wide variety of resident ethnic communities such as Turks, Greeks, Jews, Bulgarians, and Levantines of foreign origin. The Ottomans, who endeavored to develop commercial activities and crafts, built a covered Turkish bazaar, inn, caravanserai, bazaar and shops and established a commercial center in the city. The inns, important elements of this center, played a vital role in the socio-economic city life as traveler and commercial inns. Travelers, officials, explorers, soldiers, prisoners and immigrants were accommodated in the traveler inns, while shopkeepers, craftsmen, merchants and other professionals stayed in the commercial inns. Certain inns were mentioned as places where bandits gathered apart from accommodation and trade and were targeted in bombings.

Although it was often criticized by foreign travelers for hygiene and comfort, the inns continued to meet the residential needs with minimum satisfaction. Unlike traditional inns, new hotels, mostly built on the docks, with European standards were built in the city during the XIX. century. These hotels with modern buildings, clean and comfortable were preferred by the travelers from then on.

Keywords: Ottoman, Thessaloniki, Traveler Inns, Trade Inns, Hotel.

* Bu çalışma "Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu" tarafından desteklenmiştir.

Giriş

Tarihi Via Egnatia'nın ortasında bulunan ve Balkanların en önemli limanı olan Selanik Makedonya, Roma, Bizans ve Venedik hakimiyetinde kalmış, 1430 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Fetihden sonra bir dizi imar ve iskân faaliyetine sahne olan şehir XVI. yüzyılın başlarına gelindiğinde kayda değer bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde kozmopolit bir şehre dönüşen Selanik'te başta yünlü dokumacılar olmak üzere çeşitli esnaf grupları faaliyet göstermiştir. Şehri ziyaret eden seyyahların liman ve çevresi ile çarşılar ve ticari yapılar hakkında verdiği bilgiler canlı bir merkeze işaret etmektedir. Zira seyyahlar bedestenle birlikte birçok handan bahsetmiş, 500 dükkânlı Mısır Çarşısı'nı özellikle vurgulamışlardır.¹ Selanik hem büyük bir tüketim merkezi hem de hububat ticaretinin önemli bir noktası olmuştur. Şehir hayatının canlanması, toplumsal hayata da yansımış, sosyo-ekonomik müesseselerin sayısı hızla artmıştır.² Avrupa ve Balkanlardan gelen tüccarın toptan ticaret yaptığı ve her çeşit dilin konuşulduğu şehirde XVIII. yüzyılda Almanya'ya pamuk ve yün ipliği, İtalya'ya Selanik ipeği ve tütün, Fransa'ya pamuk, yün ve tahıl ihracatı yapılmıştır.³

XIX. yüzyılda Selanik'in ticari durumu Mora İsyanı, korsanlık, Arnavutluk'ta çıkan ayaklanmalar gibi bazı olumsuz gelişmelerden etkilenmişse de önemini korumaya devam etmiştir. 1838 tarihli İngiliz-Osmanlı Ticaret Antlaşması deniz ticaretini, Kırım Savaşı da tahıl ticaretini canlandırmıştır. Bu dönemde şehir nüfusu da artmış, liman trafiği 1870-1890 yılları arasında üç katına çıkmıştır. Selanik ayrıca, kendisini Mitroviça'ya, oradan Sırbistan'a, Manastır'a ve Dedeağaç üzerinden İstanbul'a bağlayan demiryolları ağı sayesinde, Kavala dışında tüm ikincil limanları ve Arnavutluk limanlarını önemsizleştirmiş, Balkanların güneyindeki ithalat ve ticaret faaliyetlerinin tümünü kendi limanına çekmiştir. Üstelik XIX. yüzyıl sonunda modern liman tesislerine kavuşması, Doğu Akdeniz transit ticaret noktalarından biri olarak önemini pekiştirmiştir. Ayrıca Makedonya'nın zengin yeraltı kaynaklarının işletilmesinden ve ihracatından elde edilen gelir de şehrin ekonomik gelişimine katkıda bulunmuştur.⁴ Bu dönemde Avrupalı imalatçılar şehri pamuklu, ipekli kumaşlar, bira, saat, mücevher, şarap, mermer, çatal bıçak takımları, parfüm, kırtasiye malzemeleri, ilaçlar, bilardo malzemeleri, vitrinler, döşemelik kumaşlar ile doldurmuştur. 1870-1912 döneminde şehrin ithalatı değer olarak yaklaşık dört katına çıkmıştır.⁵ Ayrıca şehirde üst sınıf Yahudiler tarafından bazı ticaret evleri açılmış, ticari ilişkileri düzenleyen Selanik Ticaret Kulübü ile kredi sağlamak üzere çeşitli bankalar faaliyete geçmiştir.⁶ Diğer yandan 1878 yılından sonra makineleşmiş pamuk ipliği üretimi yaygınlaşmaya devam etmiş, şehirde kurulan pamuklu fabrikalar pamuk ipliği

¹ Machiel Kiel, "Selânik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.36, İstanbul 2009, s.353-355. XVI. yüzyılın ikinci yarısında şehrin demografik yapısı, zanaat ve ticaret faaliyetleri ile vergi gelirleri hakkında geniş bilgi için bk. Melek Delilbaşı, "16. Yüzyılda Via Egnatia ve Selanik", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Ed. Elizabeth A. Zachariadou, Çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.73-91.

² İlias A. Kolovos, "Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre 15. ve 16. Yüzyıllarda Selânik", *Tarih ve Toplum*, C.28, S.168, Aralık 1997, s.330-332.

³ Kiel, *agm*, s.355-356.

⁴ Basil C. Gounaris, "Selanik", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, Ed. Çağlar Keyder, Y.Eyüp Özveren, Donald Quataert, Çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.106-108; Ceylan İrem Gençer, *1840-1912 Yılları Arasında İzmir ve Selanik'teki Kentsel ve Mimari Değişim*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, s.139-140.

⁵ Mark Mazower, *Selanik Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950*, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2013, s.304-305. Asır gazetesine göre limana 1904 yılının Nisan ayında 173, Mayıs ayında 282, Haziran ayında 214 gemi gelmiştir (*Asır*, 878, 16 Mayıs 1904; 889, 23 Haziran 1904; 894, 11 Temmuz 1904). Yine aynı gazeteye göre 1906 yılında ihraç ürünleri buğday, arpa, yulaf, çavdar, mısır, susam, yapağı, afyon, kırmızı biber, Amerikan pamuğu, yerli pamuk, taze ve kuru koza; ithal ürünler ise ispirto, demir, kurşun, kuru üzüm, incir, kahve, şeker, yerli sabun, midilli, petrol sandığı ve ispermeçet idi (*Asır*, 1090, 2 Temmuz 1906; 1094, 16 Temmuz 1906).

⁶ Gounaris, *agm*, s.108-110.

talebini arttırmıştır. 1906 ve 1911 yıllarında Osmanlı ordusuna şayak kumaşı üretmek amacıyla iki yönlü kumaş üretim tesisi kurulmuştur. 1912 yılına gelindiğinde Selanik ve çevresi Osmanlı Devleti'nin pamuklu dokuma sanayinde odak noktası haline gelmiştir. Bölge, Balkan Savaşları'nın başında zeytinyağı üretimi, sabunculuk, tütün ve gıda işleme alanlarındaki gelişmeler dolayısıyla Atina dışında en güçlü sınaî yoğunluğa ulaşan bölge olmuştur.⁷

1. Osmanlı Şehirlerinde Ticari Merkezi Oluşturan Unsurlar

Osmanlı şehirlerinde ticari merkezi bedesten ve etrafında gelişen arasta, han gibi yapılar ile dar sokaklardan meydana gelen mekânlar oluşturmuştur. Kuşkusuz bu bütünlüğün oluşumunda sayıca son derece fazla ve en küçük birim olan dükkânlar önemli bir rol oynamış ve merkez çarşının temel öğeleri arasında yer almıştır.⁸ Ticari merkezdeki en önemli yapı türlerinden biri bedestenlerdir. Değerli eşyaların satıldığı ve saklandığı mekânlar olarak çarşının odak noktasını meydana getirmiş, çevresindeki ahşap dükkânlar ve ticaret hanları ile sıkı bir bağ içerisinde olmuştur.⁹ Bedesten ve hanlar sadece şehrin değil şehrin ekonomik ilişkilerini sürdürdüğü etki alanının da ürünlerini pazarlamıştır. Sağlam ve kâgir yapısı ile tüccarın değerli mallarını koruyan adeta bir iç kale olan bedestenler¹⁰ zaman zaman bazı hırsızlık olayları ile de gündeme gelmiştir.¹¹

⁷ Yünlü tesislerden biri on dokuz adet motorlu dokuma tezgâhı ile boya ünitelerine; diğeri otuz adet motorlu dokuma tezgâhına sahipti. İplik fabrikalarındaki durum ise 1901-1906 yılları arasında makinelerinin tamamen eskiyerek çağdışı kalması üzerine birinin kapanmasıyla sonuçlanmıştır (Michael Palairret, *Balkan Ekonomileri 1800-1914*, Çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, s.88, 399, 401-404).

⁸ Dükkânlar büyük çoğunlukla ahşaptan ve tek katlı olarak inşa edilmiştir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru ise ana ticaret merkezlerinde tuğladan, iki katlı, tek yönden ışıklı, 5-6 metreyi geçmeyecek yükseklikte tek tek veya gruplar halinde yapılmıştır. Dükkânların çift sıra halinde anıtsal bir bina içinde inşa edilip birbirlerine bağlanması araştırmaları ortaya çıkarmıştır (Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisini*, Çev. Aslı Ataöv, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, 121-123). Osmanlı şehirlerinde eskiden özel mülk iken sahipleri tarafından vakıflara bırakılan dükkânların yanında büyük vakıflar tarafından sıralar halinde inşa ettirilen ve kiraya verilen dükkânlar mevcuttu. Aynı zanaatla uğraşan dükkânlar genellikle aynı sokakta yer almıştır. Anadolu şehirlerinde vakıf malı olan dükkân ve burada yürütülen zanaatlar için bk. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650*, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s.37, 39, 41-56, 382-383.

⁹ Bedestenlerin etrafına yerleşen dükkânların belirgin bir sırası bulunmaktadır. Sattıkları malın değeri ölçüsünde bedestene yakınlaşmışlardır. Bu çekirdeğin çevresindeki ilk çemberi hanlar; bir sonrakinin değeri az olan dükkânlar ve zanaat bölgeleri; en dış çemberi ise deri atölyeleri ve pazarlar oluşturmuştur (Cerasi, *age*, s.120).

¹⁰ Bu durumu Ankara, Tokat ve Afyon gibi şehirlerde de görmek mümkündür. Anadolu'nun ticaret kentlerinden Ankara'da bedestenin hemen yanı başında konumlanan birçok büyük han ile birlikte çok sayıda dükkân da mevcuttu. Keza Tokat şehri de XVII. yüzyıl ortalarında bedesten, büyük hanları ve esnaf çarşılarıyla büyük bir ticaret kenti konumundaydı. Bölgeler arası ticarete artan öneminin bir yansıması olarak XVII. ve XVIII. yüzyıllarda şehirde zanaatlar son derece gelişmişti. Benzer şekilde XVII. yüzyıl ortalarında Afyon da hanları ve bedesteni ile bir ticaret şehri görünümündeydi. Bu dönemde şehirde büyük hanlar mevcuttu. Ayrıca XIX. yüzyılın son çeyreğinde şehrin merkezinde Ermeni ustalar tarafından yapılan depo-işyeri türündeki yapılar, şehrin gelişen ticari niteliğini yansıtmaktaydı. Bu üç kentle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Sevgi Aktüre, *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, Ankara 1978. Bursa'da da ticaret merkezi bedesten olup şehrin ilk bedesteni (Emir Hanı) Han-ı Bezzaziyye olarak anılmıştır. Asıl bedesten ise Yıldırım Bayezid zamanında yapılmıştır. Bedesten den başlayan ve doğuya At Pazarı'na doğru, batıya Kapan Hanı'na ve oradan Tahtakale'ye ulaşan çarşı Uzunçarşı olarak adlandırılmıştır (Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s.40). Bedesten için ayrıca bk. (Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985, s.19). Bedestenlerin buldukları şehirler ve özellikleri hakkında bk. Semavi Eyice, "Bedesten", *DİA*, C.5, İstanbul 1992, s.302-311. İstanbul payitaht olması dolayısıyla bu konuda istisnai bir özellik gösterir. Şehrin ticaret merkezi olan kısımlarında birden fazla bedesten ile çok sayıda han ve kervansaray inşa ettirilmiş, dükkân ve çarşılar tesis edilmiştir [Semavi Eyice, "İstanbul (Tarihi Eserler)", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C.5/2, MEB Yayınları, Eskişehir 2001, s.114-118]. Bedesten mimarisini ile İştîp ve Üsküp şehirlerindeki bedestenler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Tunçel, "Osmanlı Mimarisinde, Makedonya'daki Arasta ve Bedesten Binaları", *Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s.323-337.

¹¹ XVI. yüzyılda İstanbul bedesteninde yaşanan hırsızlık yanında taşra şehirlerinde de benzer durumlarla karşılaşılımıştır. Malatya bedestenini korumak üzere yakındaki Gerger ve Besni kalelerindeki askerlerin yarısına yakın görevlendirilmişti. Amasya bedesteninde Osmanlı merkezi idaresine ait olan 30.000 akçe çalındığında buranın

Şehrin gündelik yaşamında hareket sağlayıp insan çeken, bütün ticaret ve zanaat işlerinin yoğunlaştığı yer ise çarşıdır. Cerasi, “Osmanlı kentinin hayat damarları başka hiçbir yerinde olmadığı kadar merkez-çarşıda atar” ifadesi ile bu durumu dile getirmiştir.¹² Çarşı aynı zamanda ticari aktivitesi yüksek şehirlerin bir göstergesi olup ticari yapılar ile donatılmıştır. Çarşının yeri, şehrin tarihi gelişmesi sonucunda tespit edilmiş, yayılma alanı da yerleşme merkezinin yeri, hinterlandı, liman ve transit yollarla ilişkisi, ticaret kapasitesi vs. gibi birtakım faktörlere bağlı olarak değişmiştir.¹³ Liman şehirlerinde çarşı yerinin belirlenmesinde iskeleye yakınlık büyük ölçüde etkili olmuştur. Osmanlı şehrinde merkezi bölümde yer alan çarşıda sadece alışveriş faaliyeti değil bir kısım sanayi faaliyetleri de gerçekleştirilmiştir. Bu bölge, zanaat ürünlerinin alışverişinin yapıldığı ve depolandığı hanlar, kapalı ve açık çarşılar¹⁴ olarak şekillenmiştir. Çarşılar, farklı zanaatlara göre bölümlere ayrılmış, her sokak özel bir kola tahsis edilmiştir. Çarşının bir parçası olarak birçok şehirde yaptıkları işe göre isim alan büyük hanlar mevcuttu. Aslında hanlarla çarşıları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Zira hanlar, sadece şehre gelen yabancıların konakladığı bir misafirhane olmayıp aynı zamanda birer pazar yeri ve çarşı niteliği taşımıştır. Nitekim bazı hanlar çeşitli ticaret ve üretim dallarının adıyla anılır hale gelmiştir. Ticaret hanlarının sayısı şehrin büyüklüğüne, özellikle ticari etkinliğine göre değişiklik göstermiş, büyük çoğunluğu da bedestenler gibi sağlam malzemeden yapılmıştır. İçlerinde günlük alışverişin yapıldığı dükkân, imalathane, depo hatta ticaret bürosu gibi yerlerin bulunduğu ticaret hanları, çarşının yoğun yerlerinde bedesten yakınında toplanmıştır. Şehir içi hanlarının hem şehir içi hem de şehirlerarası ticaretle bağlantıları vardı.¹⁵

Osmanlı şehir içi hanları kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı, avlulu¹⁶, revaklı¹⁷ ve revakların gerisine yerleştirilmiş odalardan oluşan bir veya çok katlı kâgir¹⁸ yapılar olup giriş katları ahır, depo, develik ve tamirhane gibi çeşitli birimlere ayrılmış, üst katları ise konaklama amaçlı kullanılmıştır. Ayrıca bazı hanlarda mescit, hamam ve kahvehaneye de yer verilmiştir.¹⁹

güvenliğinden sorumlu yeniçerilerle çarşıdaki tüccar kiracılar arasında büyük bir tartışma çıkmıştı. Celali isyanlarının yol açtığı karışıklıklar ise Konya’daki bedestenin terk edilmesine ve giderek harap hale gelmesine neden olmuştu (Faroqhi, *age*, s.33-34).

¹² Cerasi, *age*, s.115, 119.

¹³ Tunçel, *agm*, s.319.

¹⁴ Çarşı sokaklarının üstü tamamen açık bırakılabilir veya bir çatıyla kapatılabilirdi. Ancak sokakların daha düzenli örtülmesi ve organik bir mimariye kavuşması bazı şehirlerde kapalıçarşıları ortaya çıkarmıştır. İcra edilen meslekle özdeşleşmiş çarşı sokaklarının her biri ise arasta adıyla anılmış, bir nevi küçük boyutlu kapalıçarşılar olarak şekillenmiştir (*agm*, s.321-323).

¹⁵ Cezar, *age*, s.28, 31, 35, 37, 61, 76, 89-90. Bu konuda önemli bir ticaret şehri olan Bursa’da çarşı, bedesten, kapan ve hanlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ergenç, *age*, s. 31-42. Anadolu Türk şehrinin fiziki görünüşü hakkında ayrıca bk. Doğan Kuban, “Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi*, S.VII, İstanbul 1968, s.53-73. Batı ve Orta Anadolu’da 1550-1600 yılları arasında ticari yapıların ayrıntılı bir tablosu için bk. Faroqhi, *age*, s.378-379. Cerasi, Batılı gezginlerde en hayranlık uyandıran ve Batı’ya doğru en çok yayılmış Osmanlı bina tipinin hanlar olduğunu ifade etmiştir (Cerasi, *age*, s.124-125).

¹⁶ Osmanlı şehir içi hanlarında genellikle görülen bir birimdir. Hanları; avlu sayılarına göre bir, iki ve üç avlulu hanlar; kat sayılarına göre ise bir katlı, kısmen iki katlı, iki katlı, kısmen üç katlı ve üç katlı avlulu hanlar olarak sınıflandırmak mümkündür. Avlusuz hanlar ise bağımsız hanlar ve başka bir yapının bir bölümünü oluşturan hanlar olarak ikiye ayrılabilir. Bu tarz avlulu ve avlusuz hanlara örnek için bk. Bozkurt Ersoy, “Osmanlı Şehir-içi Hanları Plan Tasarımı İle Cephe ve Malzeme Özellikleri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 7/7, İzmir 1994, s.76-80).

¹⁷ Osmanlı hanlarının çoğu revaklıdır. Alt ya da üst katlarda bulunan revaklar, katların tamamında veya birkaç cephesinde bulunabilir (Ersoy, *agm*, s.81-83).

¹⁸ Hanlarda cephe malzemesi olarak düzgün kesme taş, kaba yonu taş ve tuğla, dolgu malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır. Taşın tuğla ile birlikte kullanıldığı yapılar da bulunmaktadır (Ersoy, *agm*, s.88). Bununla birlikte pek çok şehirde kâgir hanların yanında ahşap, kâgir ahşap karışımı ve kerpiç ahşap karışımı birçok han da yapılmıştır (Cezar, *age*, s.37).

¹⁹ Ersoy, *agm*, s.75, 83-85; Tuba Akar, “Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.7, S.13, 2009, s.271; Atalan, Özlem- H. Ş. Arel, “15. Ve 16. Yüzyıllara Ait Osmanlı Han Yapılarının Mekânsal Analizi”, *Turkish Studies*, V.11/2, 2016, s.221-222;

Güvenlik gerekçesiyle çoğunlukla tek bir girişi bulunan hanların sakinlerinin ve mallarının genel güvenliğinin sağlanması son derece önemliydi.²⁰ Genellikle küçük bir penceresi olan han odalarında herhangi bir döşeme olmayıp yolcular, bir peyke veya sedir üzerinde uyumuş veya yere serdikleri yatak, yorgan ve şiltelerinin üzerinde geceyi geçirmiştir. Odalarda bulunan ocaktan ise ısınma, aydınlanma ve yemek pişirme amacıyla istifade etmişlerdir. Dolayısıyla yolcular eşya ve yiyeceklerini kendileri temin etmek durumunda kalmıştır.²¹

Hanlar; küçük kervanların yanı sıra yolcular, tüccarlar, gezginler ve resmi görevlilerin konakladığı, depo-atölye olarak kullanıldığı ve perakende ticaretin yapıldığı yerlerdi.²² İşlevlerine göre “yolcu hanları” ve “ticaret hanları” olarak ikiye ayrılan hanlardan yolcu hanlarını dışarıdan gelen ve kısa süreli konaklamaya ihtiyaç duyan insanlar kullanmış; ticari hanları ise konaklama işlevi taşımayan sadece ticari işlevli dükkânlar oluşturmuştur. Ticari hanlarda avluya bakan dükkân ve mahzenlerin yanı sıra dışa bakan dükkânlar da yer almıştır.²³ Bazı hanlar ahır, otlukhane, samanlık ve arpa ambarları gibi bölümleri bünyesinde bulundurmıştır. Farklı din, ırk ve sosyo-ekonomik yapılardan gelen ve ortak bir hayatı paylaşmak durumunda olan han sakinleri²⁴ odaları belli bir ücret karşılığında kiralamış, uzun süre konaklayanlar ise kiralarını aylık olarak ya da handan ayrılırken ödemişlerdir.²⁵

2. Selanik Hanlarının Plan ve Mimari Özellikleri

Vakfiyeler, arşiv belgeleri ve gezginlerin verdiği bilgilerden hareketle Selanik hanlarını kabaca tasvir etme imkânı bulunmaktadır. Hanların inşa malzemesi, kat ve oda sayısı, müstemilatı ve diğer özellikleri fiziki yapının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Verilere göre Selanik hanları genellikle iki katlı ve kâgir olarak inşa edilmiş, inşa malzemesi olarak tuğla, kaba taş ve harç kullanılmıştır. Büyük hanlarda kurşun örtü tercih edilmiştir. Hanların üst kattaki odaları yolcuların konaklamasına; alt katta bulunan mahzen ve depoları malların depolanmasına; atölyeleri iş alanlarına; ahırları ise hayvanların bakımı ve dinlenmesine tahsis edilmiştir. Selanik hanlarının bazılarında bodrum katların da olduğu görülmektedir. Bunlar, hanlar inşa edilirken yolun aşağısında ve zeminin altında bulunmakla beraber daha sonra kullanıma uygun hale getirilmiş ve bodrum kat olarak kiraya verilmiştir.²⁶ Selanik hanlarının yapı özellikleri itibariyle Anadolu hanlarıyla benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Özellikle iki veya üç katlı, dörtgen planlı, tek avlulu hanlardan İzmir-Kuşadası Öküz Han, Ankara Çengel Han, İzmir-Tire Kutu Han bu çerçevede düşünülebilir.²⁷

Büyük Kervansaray örneğinde olduğu gibi Selanik’teki han odalarının her birinde ocak ve tek pencereye yer verilmiştir.²⁸ Hanların müstemilatı arasında kahvehane, şemhane, bozahane, şirahane, meyhane, otlukhane, samanlık, ahır, tuvalet, arsa, avlu, dükkân, nalbant dükkânı,

Tamdoğan-Abel, Işık, “Hanlar ya da Osmanlı Kentinde Yabancı”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşamak*, Der. François Georgeon-Paul Dumont, Çev. Maide Selen, İstanbul 2000, s.388-389.

²⁰Tamdoğan-Abel, *agm*, s.389.

²¹ Murat Özer, *Osmanlı’da Seyahat Kültürü Kervansaraylar*, Pınar Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 96-99, 101-103, 106, 110, 119, 121-122, 170.

²² Akar, *agm*, s.271.

²³ Atalan-Arel, *agm*, s.221-223.

²⁴ Tamdoğan-Abel, *agm*, s.391-393.

²⁵ Serdar Genç-F.G. Genç, “Ruşçuk’ta Hanlar ve Yolcular (17-19. Y.Y.)”, *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, Ed. Zafer Gölen vd., Ankara 2018, s.158-159.

²⁶ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi Belgeleri (DH.MKT)*, 2429/26-1.

²⁷ Atalan-Arel, *agm*, s.225.

²⁸ Androudis Paschalis, *Historical and archaeological evidence on the great Karavan-Seray (Büyük kervansarayı) of Thessaloniki*, p.86, 89). https://www.academia.edu/Kervansaray_of_Thessaloniki.

Historical_and_Archaeological_Evidence (E.T. 25.05.2019). Makalenin orijinali Yunanca olup bu çalışmada makalenin bir kısmının Türkçeye çevirisi yapılmış, İngilizce özeti ile ekler kısmından da yararlanılmıştır. Büyük Kervansaray’ın planı için bk. Ek 1.

mağaza, baraka, hayat, fırın, su kuyusu, havuz, pınar, çeşme gibi birimler sayılabilir. Bu birimlerden bir kısmı, duruma göre hanların giriş katında, avlusunda veya bitişiğinde yer almıştır. Bazı hanlarda mescide de rastlanmıştır. Hanların oda sayısı, doğal olarak büyüklüğüne göre değişmiştir. Mesela şehirdeki Koca Sinan Paşa Camii Vakfı'na bağlı Malta Hanı 70 odalı; Hüsrev Kethüda Vakfı'na ait kervansaraylardan biri 25 odalı, diğeri 10 odalı; Seyyid Numan Paşa Vakfı'na bağlı hanlardan Han-ı kebir 14 odalı, Alaca Han ise 23 odalıdır. Şehirdeki hanların bir kısmı ise içinde faaliyet gösteren esnafın ismiyle anılır hale gelmiştir. Boyacılar Hanı, Bezçiler Hanı, Nalbant Hanı, Simkeşhane (Hanı) gibi.

1840'lı yıllarda Selanik'te hizmet sektöründe faaliyet gösteren mesleklere bakıldığı zaman ilk sırada hancıların olduğu görülür.²⁹ Bu durum ulaşımın koşulları ve Selanik'in iç bölgelerle bağlantısı düşünüldüğünde son derece doğaldır. Zira ulaşım kervanlarla sağlanıyordu. Nitekim 1859 yılında Selanik ile iç bölgeler arasında haftada 2-3.000 at ve katır gidip gelmiş, zaman zaman bunların sayısı 5.000'e ulaşmıştır.³⁰ Şehirde 56'ya ulaşan hanlarda çevre yerlerden mal getirip Selanik tüccarına satma amacıyla olan köylüler konakladığı gibi subaylar ile gelip geçen herkes barınma imkânı bulmuştur. Genellikle iki katlı olarak inşa edilen kare planlı bu yapıların her birinde yaklaşık 200 kişinin konakladığı düşünülürse -1880'lerde şehri ziyaret eden N. Shinas adlı Yunan subayının söylediğine göre- şehir içinde ve dışında 50'den fazla han toplamda 10.000 asker³¹ ile 600 atı barındırabilirdi. Hanlarda konaklamanın dışında ticari faaliyetler de yürütüldüğü için alt katlarında atölye ve dükkânlar bulunur, farklı veya aynı meslek grubuna mensup olan esnaflar mesleklerini icra ederlerdi. XIX. yüzyılın ilk yarısında çeşitli meslek grupları şehirde geniş bir alana dağılmıştır. Saraç ve semercilerin bir kısmının Saraçlar Çarşısı'nda atölyeleri olduğu gibi bir kısmı da Çukur Han'da faaliyet göstermiştir. Yanık Manastır'ın güneyinde yer alan Bezçiler Hanı'nda terzilerin yanında birçok kumaş tüccarı da bulunuyordu. Ayrıca Selanik hanlarının kendi kahveci, meyhaneci ve şerbethanecileri vardı. Avrupalı ziyaretçilerin kaldığı Taş Hanı'nda da kahvehane ve şerbethane mevcuttu.³² Keza Frenk Mahallesi'nde Bank-ı Osmanî karşısında bulunan Boşnak Hanı da bir kahvehaneye sahipti.³³ Hanlar, müşteriyle birlikte hayvanlarını da barındırdığından nalbantlık hizmeti son derece önemli idi. 1827-1828 yılında nalbant esnafı, 54 dükkân ve handa faaliyet göstermiştir.³⁴ 1840'lı yıllarda ise kayıtlı 56 hancının 42'si aynı zamanda nalbant olarak kaydedilmiştir. Han sahiplerinin bu işi doğrudan yapmadıkları, ücret karşılığı başka kişilere havale ettikleri düşünülebilir.³⁵ Camcı esnafı da mesleklerini şehirdeki 7 handa sürdürmüştür.³⁶ 1908 yılında Unkapanı Caddesi'nde Şeşbeşzade ve ortakları tarafından işletilen iki katlı hanın 21 odasında terzi ve kunduracılar sanatlarını icra etmiştir.³⁷ Aynı dönemde Yıldız Hanı'nda çeşitli ticarethaneler faaliyet halinde idi.³⁸

²⁹ Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, Çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s.289.

³⁰ Gounaris, *agm*, s.105-106.

³¹ Aynı subay, ihtiyaç olması durumunda şehrin içindeki hanlarda 20.000 kişilik bir ordunun dahi konaklayabileceğini ifade etmiştir (N.C. Moutsopoulos, "İki Yüzyıl Arasında Kalan Bir Kent", *Selânik 1850-1918*, Der. Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul 2014, s.30).

³² Anastassiadou, *age*, s.289-290, 299-300.

³³ Kahvehane işletilmek üzere 1904 yılında Dimitri Nikola Hlebaroff ve ortağı Mihail Görki'ye kiraya verilmiştir [BOA, *Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri (TFR-I-ŞKT)*, 43/4245].

³⁴ BOA, *Hatt-ı Hümayûn (HAT)*, 736/34936-A.

³⁵ Anastassiadou, *age*, s.289, 291.

³⁶ BOA, *HAT*, 736/34936-A.

³⁷ BOA, *Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR-I-SL)*, 175/17465-1.

³⁸ BOA, *DH.MKT*, 2664/124.

3. Hanların İşleyişi ve Bakımı

Gerek gezginlerin gerekse diğer yabancıların Selanik'teki han ve kervansaraylarla ilgili gözlemleri pek de iç açıcı değildir. Avrupa'nın temiz, konforlu ve lüks otellerinde kalmaya alışık yolcu ve gezginler, Selanik'teki hanların içler acısı durumunu büyük bir hayal kırıklığı içinde tasvir etmişlerdir. Mesela şehrin hemen dışındaki Pella'daki hanın harap duvarları, kırık merdivenleri, çürümüş döşemelikleri ve delik çatıdan giren yağmurun oluşturduğu çamurlu döşemeyi gözlemleyen gezginler, bazı hanlarda tuvalet yokluğundan bahsetmişlerdir. Rıhtım tarafında bulunan ve 1870'lere kadar sıtma bataklığı olan Bara'daki hanlar da çamurlu bir semtte olup son derece sağlıksız koşullarda barınma hizmeti vermiştir. Hanların eskiliği ve kötü durumu hijyeni de etkilemiş, zararlı haşerenin buralarda çoğalmasına zemin hazırlamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında şehirdeki hanlara yerleştirilen başıbozuk askerlerin "pireli" kervansaraylarda kaldıkları ve son derece bakımsız dolaştıkları dile getirilmiştir.³⁹

Yüzyılın sonlarına doğru Selanik'te salgın hastalıklarla mücadele etmek ve kamu sağlığını korumak amacıyla bir dizi tedbir alınmıştır. Özellikle kamusal mekânların temizliği ile konutların yaşanabilir hale getirilmesi yerel sağlık yetkililerinin öncelikli alanları arasında idi. Nitekim 1889 yılında doktorlardan oluşan bir komite temel temizlik kuralları üzerine bir rapor yayımlamış, atık sular, çöpler ve temizlik konusunda şehir sakinlerinden bazı taleplerde bulunmuştur. Bu talepler arasında hanlar, bekârhane odaları ile buralardaki koridor ve tuvaletlerin her zaman temiz olması da vardı. Bu talepler kamusal mekânların 1880'lerin sonunda nispeten pis olduğunu gösteriyordu.⁴⁰

4. Selanik'teki Hanların Mülkiyet Durumu

II. Murad'ın fetihten sonra şehirdeki ticareti canlandırmak amacıyla Vardar (Egnatia) Caddesi'nde tüccarlar için büyük bir han inşa ettirdiğini ifade eden bazı görüşler bulunmaktadır.⁴¹ Bu konuda en erken tarihli bilgi 883/1478-1479 tarihli mufassal tahrir defterinde mevcut olup burada kervansaray olarak nitelendirilen, konumu ve özellikleri belirtilmeyen tek bir hanın varlığına işaret edilmektedir.⁴² XVI. yüzyılın sonlarında şehri ziyaret eden Âşık Mehmed, Selanik'te büyük hanların çok sayıda olduğunu belirtmekle birlikte sadece üç hanın ismini vermiştir. Bunlar Mustafa Paşa Hanı, Suluca Han ve Malta Hanı'dır.⁴³ Evliya Çelebi ise şehirdeki hanların sayısının 16 olduğunu belirtmiş ve özellikle de büyük hanlar arasında Sultan Bayezid tarafından inşa ettirilen iki katlı, kurşun örtülü Sulu Han'ı zikretmiştir. Seyahatnâmesinde kervansaraylara ayrı bir başlık açmasına rağmen sayı ve isim vermeden sadece "hasbî" olduklarına vurgu yapmıştır.⁴⁴ 1848 yılına gelindiğinde şehirde büyük-küçük olmak üzere toplam 62 han mevcuttu.⁴⁵ Şehirdeki han sayısı *Selanik Vilâyet Salnâmeleri*'nde 1870-1882 yılları arasında 70⁴⁶, 1893-1895 yılları arasında 111⁴⁷, 1897-1905 yılları arasında ise 112⁴⁸ olarak kaydedilmiştir. Bu hanları vakıf ve mülk hanlar ile Avrupalılar tarafından işletilen hanlar olmak üzere üç başlıkta incelemek mümkündür.

³⁹ Mazower, *age*, s.267-268, 332.

⁴⁰ Anastassiadou, *age*, s.100.

⁴¹ Kiel, hanın II. Murad tarafından inşa ettirildiğini, 1920'lere kadar ayakta kaldığını ve bu tarihten sonra da yerine otel yaptırıldığını belirtmektedir (Kiel, *agm*, s.353).

⁴² BOA, *Tahrir Defteri (TD)*, 7, s.551.

⁴³ Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-avâlim (Metin)*, C.III, Haz. Mahmut Ak, TTK Yayınları, Ankara 2007, s.990.

⁴⁴ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8.Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s.72.

⁴⁵ BOA, *Meclis-i Vâlâ (MVL)*, 60/15-1.

⁴⁶ *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8 (1287-1299/1870-1882).

⁴⁷ *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 12, 13, 14 (1311-1313/1893-1895).

⁴⁸ *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 15 (1315/1897), Def'a 18 (1322/1905).

4.1. Selanik'te Vakıf Han ve Kervansaraylar

Şehirde Müslim ve gayrimüslimler tarafından birçok vakıf kurulmuş ve bu vakıflara gelir getirmek amacıyla çeşitli akarlar inşa ettirilmiştir. Hanlar da bu vakıf akarlar arasında bulunmaktadır. Fetihden sonra şehrin dokusunda yer alan bu yapılar zamanla artış göstererek sosyal ve ticari ihtiyaçları karşılamada önemli bir rol üstlenmiştir. Bu süreç, sonraki padişahlar, devlet adamları ve varlıklı kişiler eliyle sürdürülmüştür. Selanik'te bulunan vakıf han ve kervansaraylar banileri ve isimleri ile şu şekilde tasnif edilebilir:

- 1) Büyük Kervansaray⁴⁹
- 2) II. Bayezid Vakfı'na Bağlı Han/Kervansaraylar (Suluhan ve kervansaray)⁵⁰
- 3) Koca Mustafa Paşa Vakfı'na Bağlı Kervansaraylar
- 4) Makbul İbrahim Paşa Vakfı'na Bağlı Han (Boyacılar Hanı)
- 5) Çoban Mustafa Paşa Vakfı'na Bağlı Han
- 6) Hüsrev Kethüda Vakfı'na Bağlı Han/Kervansaraylar (İki adet kervansaray, 6 adet han)⁵¹
- 7) Yemen Fatih Gazi Sinan Paşa Vakfı'na Bağlı Hanlar (Malta Hanı, Simkeşhane)
- 8) Selanik Mevlevîhanesi Vakfı'na Bağlı Han
- 9) Hüseyin Çavuş oğlu Ahmed Ağa Vakfı'na Bağlı Han (Kürt Hanı)
- 10) Küçük Ahmed Ağa'nın Vakfı'na Bağlı Kervansaray
- 11) Selanik Mutasarrıfı Seyyid Numan Paşa Vakfı'na Bağlı Hanlar (Han-1 kebir, Han-1 sağır, Alaca Han)
- 12) Alagözzâde İbrahim Ağa Vakfı'na Bağlı Han
- 13) Receb Çelebi Vakfı'na Bağlı Hanlar
- 14) Haremeynü'ş-Şerifeyn Vakfı'na Bağlı Han (Yamaklar Hanı)
- 15) Tütün Gümrüğü Hanı
- 16) Aynoroz Vakfı'na Bağlı Kervansaray

4.2. Selanik'te Mülk Hanlar

Bu tür hanlarla ilgili bilgiler, han sahiplerinin vefatı veya hanlara yapılan müdahalelerin konsoloslara veya mahkemeye yansması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunun yanında şehrin önde gelen ailelerinin ismini taşıyan, tüccar, iş adamı ve bankerlerin ofislerinin bulunduğu birçok han Selanik'in ekonomik ve ticari hayatında önemli bir rol oynamıştır. Mülk hanlardan biri Samuel Bensousan adında Selanikli bir Yahudi tarafından 1830 yılında işletmeye açılmıştır. Bensousan Han olarak hizmet veren bu yapı, 1917 yangınından sonra da ayakta kalmış ve 1930 yılına kadar kullanılmaya devam etmiştir.⁵² XIX. yüzyıl ortalarında Selanik'te han sahibi olan kişilerden biri

⁴⁹ Kiel'in II. Murad'a atfettiği bu yapının Bizans yapısı olduğunu iddia eden kaynaklar da bulunmaktadır. Çeşitli görüşleri Yunanca kaleme aldığı makalesinde tartışan Androudis, hanın XV. yüzyılda bir sultan ya da yüksek kademedeki bir görevli tarafından inşa ettirildiğini ifade etmektedir. Yazar, yapının II. Murad döneminde yapıldığını destekleyen bir kanıt olmadığını aksine kervansarayın duvar cephesindeki motiflerin XV. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlarda kullanılan ve dönemin modası olarak tabir edilecek duvar motifleri olduğunu dolayısıyla II. Murad döneminde yapılmadığını düşünmektedir. Ayrıca V. Dimitriadis'ten yaptığı alıntıda kervansarayın Koca Mustafa Paşa'ya ait olduğunu ve 1546'da ona ait vakıf mülkleri içinde yer aldığını kaydetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Androudis Paschalis, *Historical and archaeological evidence on the great Karavan-Seray (Büyük kervansarayı) of Thessaloniki*, p.63-97)

https://www.academia.edu/Kervansaray_of_Thessaloniki_Historical_and_Archaeological_Evidence (E.T. 25.05.2019). Bu bilgiler, kervansarayın banisi ve vakfı hakkında kesin sonuca ulaşılmasına imkân vermediğinden yapı, ayrı bir başlık halinde ele alınmıştır.

⁵⁰ II. Bayezid Vakfı'na bağlı han ve kervansaraylar için bk. Meryem Kaçan Erdoğan, "II. Bayezid'in Selanik'teki Vakıf Akarları", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 133, Kış 2018, s.116-117.

⁵¹ Hüsrev Kethüda Vakfı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Meryem Kaçan Erdoğan, "Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları", *Vakıflar Dergisi*, S.50, Ankara 2018, s.65-83.

⁵² Yıllar içinde çeşitli şekillerde kullanılan han, bugün Selanik'te sanatsal aktiviteler ve kültürel olaylara ev sahipliği yapmaktadır (<http://www.openhousethessaloniki.gr/en/building/bensousan-han/>), (E.T.17.05.2019).

de Isaac Ventura'dır. Cezayir-i seb'a ahalisinden olan Ventura, sahip olduğu hanla ilgili olarak bazı kişilerin haksız muamelesinden şikâyet etmiş ve bu şikâyetini İngiltere konsolosuna iletmiştir. Şöyle ki Ventura, hanına gelen yolcuların engellendiğini, miri ihtiyaçların diğer hanlardan ziyade kendi hanından talep edildiğini, emsallerine kıyasla daha fazla vergi istendiğini ifade etmiştir. Şikâyetin konsolos aracılığıyla İngiltere Sefareti'ne yansması ve bu konudaki yazışmalar üzerine hükümet, haksız muamelenin önlenmesi amacıyla Selanik valisine emir göndermiştir.⁵³ Aynı dönemde Avusturya tebaasından Arslanoğlu Covani adlı bir müsteminin de Tahtakale'de bir hanı mevcuttu. 1855 yılında Covani, hanıyla birlikte bitişiğindeki iki dükkân ve bir kahvehaneyi Selanikli Halil'e yıllık 4.800 kuruş olmak üzere 3 yıllığına kiralamıştır. Ancak bir yıl sonra Halil, sözleşmeye rağmen handan zorla çıkartılmış ve mağdur edilmiştir. Halil'in şikâyeti üzerine Selanik Valiliği'ne emir gönderilmiş, konunun Selanik Ticaret Mahkemesi'nde görüşülmesi ve ticari usuller çerçevesinde adil olarak çözüme kavuşturulması bildirilmiştir.⁵⁴

Mülk hanlara sahip olanlar arasında Müslüman ve gayrimüslim kadınlar da bulunmaktadır. XIX. yüzyıl ile XX. yüzyıl başlarında Selanikli kadınların diğer gayrimenkullerin tasarrufunda olduğu gibi han sahibi oldukları ve haksız muamele karşısında mahkemeye gitmekten çekinmedikleri görülmektedir. XIX. yüzyılın ortalarında Saltana adında bir gayrimüslim kadının tasarrufunda olan Vardar Kapısı'ndaki han, 1854 yılında Petro'ya satılmıştır. Ancak hanın kiracısı Yuvan, haksız bir şekilde duruma müdahale etmiştir.⁵⁵ Bir başka haksız müdahale bu kez Vardar Hanı için söz konusu olmuştur. Han, 1860'lı yıllarda faaliyetine devam etmekle birlikte mutasarrıfı Veyis Efendi'nin ölümüyle eşleri arasında sorun haline gelmiştir. Veyis Efendi'nin odalığı Akile Hatun'un hanı ele geçirmesine itiraz eden eşi Mesrure Hanım, müdahalenin önlenmesini talep etmiş ve talebi doğrultusunda Selanik valisine talimat verilmiştir.⁵⁶

1905 yılında Selanik'te Vardar Caddesi'nde bulunan han da dava konusu olmuş, hanın hissedarları ve yakınları arasındaki anlaşmazlık mahkemeye intikal etmiştir. İki hisseli olan hanın bir hissesi Fevziye Hanım, diğer hissesi ise kardeşi Refia Hanım'a (Mustafa Ağa'nın eşi) ait iken Fevziye Hanım, Mustafa Ağa'nın han ve müstemilatını fuzuli olarak işgal ettiğinden bahisle Refia Hanım'ın hissesine yapılan müdahalenin kaldırılmasına dair mahkemeye müracaat etmiştir. Handa eşinin hissesi üzerinde ikamet eden Mustafa Ağa, sürecin hanı tahliye etmesi gerektiği şekilde sonuçlanması üzerine ilgililere müracaat etmiş, Fevziye Hanım'ın hisse tasarrufuna engel olmadığını ve adaletin sağlanması ricasında bulunmuştur. Tahkikat sonucunda Mustafa Ağa'nın handaki tasarrufunun eşinin onayı dışında gerçekleştiği ve ancak kira kontratı yaptığı takdirde yarım hisseyi tasarruf edebileceği ortaya çıkmış, yıllarca han üzerinden haksız kazanç elde ettiğine vurgu yapılarak şikâyetinin yerinde olmadığına karar verilmiştir.⁵⁷

Şehrin ticari hayatına damga vuran ve önde gelen ailelerden Allatini, Tiano, Saias, Vitale Fernandez gibi ailelerin isimlerini taşıyan hanlar ise birer iş merkezi olarak ortaya çıkmış, adı geçen ailelerin şirketlerine, bazı bankaların merkezlerine ev sahipliği yapmış, bazı tüccar ve bankerlerin adreslerini oluşturmuştur.⁵⁸ 1882 yılında Allatini Kardeşler, *Allatini Han* adıyla bilinen çok katlı ticari bir bina inşa ettirdiler. Resmi ve ticari amaçlı kullanıma uygun olarak yaptırılan bu binanın arazisi yaklaşık 550 m² idi. Bina aynı zamanda Selanik'in ilk modern ticari binası olarak faaliyetine başlamıştır.⁵⁹ 1303/1886 tarihli Selanik Vilâyet Salnâmesi'nde bu hanın

⁵³ BOA, *Hariciye Tercüme Odası Belgeleri (HR.TO)*, 226/22-1, 226/22-3.

⁵⁴ BOA, *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Belgeleri (HR.MKT)*, 269/12-1, 269/12-2.

⁵⁵ BOA, *Sadaret Mektubi Kalemî Deâvî Evrakı (A.MKT.DV)*, 77/76-1, 77/76-2.

⁵⁶ BOA, *A.MKT.DV*, 170/56.

⁵⁷ BOA, *TFR-I-ŞKT*, 76/7570-1, 76/7570-2.

⁵⁸ Nurdan İpek, *Selanik ve İstanbul'da Yahudi Bankerler*, İstanbul 2011, s.182.

⁵⁹ Allatini Han, bugün Egnatia Caddesi olarak bilinen şehrin ana yolu ve aile evi arasındaki Francos Meydanı'nda bulunmaktadır (Evangelos Hekimoglou, *The "immortal" Allatini; Ancestors and Relatives of Noemie Allatini-Bloch (1860-1928)*, p.22.

ismi *Cedid Hanı* olarak kaydedilmiştir. Frenk Mahallesi'ndeki han, ticaretle ilgili yapılar arasında büyüklüğü ve mamur oluşuyla ön plana çıkmıştır.⁶⁰ Yine Selanik'in tanınmış banker ailelerinden biri olan Amar ailesinden Abraham Haim, 1902-1903 yıllarında *Tiano Han*'da bulunan ofisi vasıtasıyla bankerlik işlerine devam etmiştir.⁶¹ Kapancı dönme ailelerinden birinin atası olan Kavaf Yusuf Ağa'nın soyundan gelen Mehmet Kapancı, iş adamı, tüccar ve bankacı olarak tekstil işiyle uğraşmış ve şehrin en zengin on kişisi arasında yer almıştır. 1900 yılında Yahudi Modiano ailesinden satın aldığı, İstanbul Çarşısı içindeki *Bezciler Hanı*'nın içinde olduğu kıymetli mülklere sahipti. Yine Hasan Akif ailesinin 1923'te Yunanistan'dan sınır dışı edilmeleri kararı verildikten sonra bazı aile üyelerinin noterdeki işlemleri sonrasında *Burmali Hanı* ile bağlantıları olduğu görülmüştür. Dönmelerden Karakaş ailesine mensup tüccarlar, şehri terk etmeden önce (1924) mülklerini tasfiye işlemleri sırasında taşınır ve taşınmaz mallarını belgelemek için çaba harcamışlar ve sahip oldukları dükkân, fabrika ve hanı listeye dahil etmek için birçok ek sayfa kullanmışlardır.⁶²

4.3. Selanik'te Yabancıların (Avrupalıların) İşlettiği Hanlar

Selanik'in Levant ticaretindeki önemini gittikçe arttığını gören Avrupalılar şehirde konsolosluk açtıkları gibi birçok ticari kurumu da hayata geçirmiştir. Bu milletlerin başında da Fransızlar geliyordu. 1721'de ticaret evleri, fırın, terzi dükkânı işleten Fransızların arasında han işletenlere de rastlanıyordu. 1718 yılından sonra ticaretin artışıyla birlikte daha çok sayıda Avrupalı sakin ve tüccar şehre yerleşmeye başlamıştır.⁶³

5. Selanik Hanlarının Sakinleri

Selanik hanlarında konaklayan kişiler, çok çeşitli sebeplerle uzak veya yakın coğrafyalardan buraya gelmiş, kısa veya uzun süreli ikamet ederek işlerini takip etmişlerdir. Bunlar arasında şehirde mola veren yolcular, devlet görevlileri, askerler, tüccarlar, zanaatkarlar ile iş aramak ve geçimini temin etmek üzere şehre gelen Müslüman ve gayrimüslimler bulunmaktadır.⁶⁴ Bunların dışında Selanik hanları, isyan ve savaşların ortaya çıkardığı esirler ve göçmenler gibi sıra dışı gruplara da ev sahipliği yapmıştır. Bazı hanlar ise şehirdeki Yahudilerin uzun süreli ikamet ettikleri ve adeta meskene dönüştürdükleri mekânlar olarak şehirdeki varlığını sürdürmüştür. Mesela Malta Hanı'nı bu çerçevede düşünmek mümkündür. Alaca Han gibi kimi hanlar da şehirdeki yerel görevlilerin ikametine tahsis edilmiştir.

Aslında hanların müşteri profilini ortaya koymada Selanik sicillerinin büyük bir önemi olmakla birlikte maalesef bu kaynaklara erişim sorunu⁶⁵ ile erken dönem sicilleri üzerindeki çalışma azlığı, elde edilen bilgilerin daha çok XIX. yüzyıl ila XX. yüzyıl başlarıyla sınırlı kalmasına yol açmıştır. Zira yapılan çalışmalarda kullanılan siciller genellikle bu döneme aittir.

5.1. Yolcular

1840'lı yıllara ait Selanik şer'iyye sicilleri, şehirdeki hanlarda konaklarken vefat eden yolcularla ilgili çeşitli bilgiler vermektedir. İş için farklı bölgelerden gelip evlerinden uzakta bir handa tek başına yaşayıp ölen bu insanların terekeleri hanların durumu hakkında bir resim

[https://www.academia.edu/2306815/The immortal Allatini Ancestors and Relatives of Noemie Allatini-Bloch_1860-1928_\(E.T._14.05.2019\).](https://www.academia.edu/2306815/The_immortal_Allatini_Ancestors_and_Relatives_of_Noemie_Allatini-Bloch_1860-1928_(E.T._14.05.2019).)

⁶⁰ *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 9 (1303/1886), s.123-124. Bu han, 1902 yılında Yahudi Ekonomi Kurulu (Gachmi) tarafından satın alınmış ve cemaat taşınmazları arasına dahil edilmiştir (Rena Molho, *Selanik Yahudileri 1856-1919 Özel Bir Cemaat*, Çev. Panayot Abacı, İstanbul 2005, s.283, 286).

⁶¹ İpek, *age*, s.211-212.

⁶² Marc David Baer, *Selanikli Dönmeler Yahudilikten Dönenler, Müslüman Devrimciler ve Seküler Türkler*, Çev. Sevinç Kayır, İstanbul 2011, s.96-97, 148, 185-186.

⁶³ Mazower, *age*, s.167.

⁶⁴ S.Genç-F.G.Genç, *agm*, s.162-163

⁶⁵ Selanik Şer'iyye Sicilleri Makedonya Tarih Arşivi'nde bulunmaktadır.

çizmeye yardımcı olmakla birlikte yanlarında bulundurdukları eşyaları, handaki ikamet sebepleri yani şehri ziyaret amaçları hakkında bazen fikir vermekten uzaktır. Dolayısıyla terekelerdeki eşyaların varlığından yola çıkarak yolcuların mesleklerini, şehri ziyaret sebeplerinin mesleki ya da kişisel nedenlere dayanıp dayanmadığını ortaya koymak çoğu zaman mümkün olmaz. Bununla birlikte yolcular, uzun süren yolculuklara karşı asgari şartlarda ihtiyaç duyacağı giysi ve eşyaları yanlarına almışlardır. Genel olarak az sayıda olan bu eşyalar arasında bazen değerli giysi ve eşyalara da rastlanmıştır. Ayrıca bazıları kahve ve tütünle ilgili araç-gereçleri yanlarına almayı ihmal etmemişlerdir. Bazı yolcuların üzerinde çıkan nakit para ise hem yol ve konaklama masraflarını karşılamak hem de iş bağlantıları kurmak amacıyla bulundurulmuştur. Bunun yanında nakit para, yolcunun şehre getirdiği malların satışından elde ettiği para olarak da karşımıza çıkabilir. Şehirdeki Recep Ağa'nın hanında vefat eden Yanyalı Süleyman oğlu Abdülkadir'in yanında bulundurduğu nakit parası, onun önemli bir iş bağlantısı içinde olduğuna işaret edebilir. Bazı yolcuların terekesi ise onların ticaret amacıyla şehre geldiğini açıkça ortaya koyar. Mesela 1840'lı yıllarda Selanik'te Vardar Kapı'nın dışındaki Çengelçizâde Yakup Bey Hanı'nda vefat eden Abdullah oğlu Süleyman Ağa, şehre alaca kumaş satmak üzere gelmiştir. Terekesinde toplar halinde çeşitli türde alaca kumaşlar ile nakit parasının bulunması bu görüşü teyit eder niteliktedir. Bu para yolculuk sırasındaki ve handaki masraflarını karşılamak içindi. Birkaç silaha da sahip olan Süleyman Ağa, yolculuğun tehlikelerine karşı kendini ve mallarını korumak istemiştir. Hanlarda sakin olan yolcuların bir kısmı ise son derece fakirdi. Cebinde tek kuruşu olmadan vefat eden yolculara da rastlanırdı. Bu kişilerin terekesinde sadece eski ve ihtiyacını görece kadar giysisi vardı. Bu duruma örnek olarak Yakup Bey Hanı'nda ölen Yanyalı Mehmed Said oğlu Ebubekir gösterilebilir. Bir kısım yolcuların terekesi daha da enteresandır. Şehrin büyük hanlarından biri olan Çukur Han'da ölen Kütahyalı Abdullah oğlu Hacı Mustafa, yeterli giysiye, yorgana, silaha sahip olmasına rağmen yanında nakit parası yoktur. Muhtemelen Hacı Mustafa, yanında bulundurduğu divit, kalemtırş ve mühürleri ile bir çeşit arzuhalci olarak müşterilerine hizmet vermiştir.⁶⁶

1880-1910 yılları arasındaki şer'iyye sicilleri ise şehirdeki hanlarda ölenlerin sayısının önceki dönemlere göre daha çok olduğunu gösterir. Demiryolunun gelişi, karayolu ağının iyileştirilmesi yolculukları daha az tehlikeli ve daha az masraflı hale getirmiş, ticari önemi giderek artan şehir Rumeli'den çok sayıda tüccar gelmiştir. Şehrin büyümesi ekonomik göçlerle daha da hızlanmış, göçmen emekçiler, bekârhane işlevi gören hanlara yerleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla XIX. yüzyılın son çeyreğinde bu hanlarda kısa veya uzun süreli konaklayan çok sayıda yolcu, iş adamı ve göçmen görülmektedir. Bunların büyük çoğunluğu da yabancı olup şehirde ailesinden kimse bulunmamaktadır. Bu yolcuların terekelerini giysileri, silahları ve nakit paraları oluşturmuştur. Yanlarındaki eşyaların niteliği uzun süreli konaklamaya işaret eder. Çukur Han'da ölen ve iki eşli olan Yanyalı Ahmed Süleyman Efendi'nin eşlerinden biri Selanik'te idi. Handaki yorgan, yastık, kilim, şilte ve minderi ile kahve takımları onun uzun süreli handa ikamet edeceğini göstermektedir. Ayrıca yanındaki önemli miktardaki parası da şehirdeki ticari bağlantılarına işaret eder. Şehir merkezindeki Türkoğlu Hanı'nda ölen Pazarcık göçmeni Dimitri oğlu Tanaş'ın terekesi ise çok sayıda sofraya araç-gerecinden oluşur. Muhtemelen aşçı olan Tanaş bu hanın müdavimleri arasında idi. Bir başka han müşterisi de hayvan ticaretiyle uğraşan Hristo oğlu Yorgi olup develeriyle birlikte Kilkiş'ten gelip Vardar Kapı yakınındaki Mustafa Ağa'nın hanında konaklamıştır. Handa ölen devecinin terekesindeki develeri dışındaki birkaç çuval ve eski bir kebe onun Selanik'te kısa süreli bulunma niyetini göstermektedir.⁶⁷

XIX. yüzyılın sonunda Vardar Kapı'daki hanların müşteri profili de değişmiş, buralarda konaklayan varlıklı müşteriler artık deniz kıyısındaki, temiz ve konforlu odaları olan otelleri tercih etmeye başlamıştır. Hanlarda ise müşterilerin çoğunluğunu iş için iç bölgelerden Selanik'e

⁶⁶ Anastassiadou, *age*, s.226-228.

⁶⁷ *age*, s.231-232, 257-259.

gelen köylüler oluşturmuştur.⁶⁸ Bunların yanı sıra şehirde geçici bir süre konaklamak isteyenlerin bir kısmı da hanlarda kalmıştır. Mesela 1904 yılında Poliçeli olan Ahmed b. Murad eşiyle yaşadığı sorunlar nedeniyle kayınbiraderi tarafından dava edilmiş ve gelişmeleri şehirde geçici bir süre ikamet ettiği İbrahim Ağa'nın hanından takip etmiştir.⁶⁹

5.2. Gezginler

XIX. yüzyılda Selanik'i ziyaret eden gezginlerin sayısı oldukça artmıştır. Avrupa'nın çeşitli şehirlerinden gelen bu kişiler şehrin iyi hanlarında konaklamaya gayret göstermişlerdir. Genellikle de tercih ettikleri hanların başında Taş Hanı geliyordu. Mesela Jeolog Warington Smyth, Selanik'e uğradığında burada kalmıştır. Kahvehane ve şerbethanesi de olan bu handa boş oda bulamayan gezgin geceyi hanın koridorunda geçirmek zorunda kalmıştır.⁷⁰ Bazı gezginler ise kahvaltıdan sonra avlusunda kahve ve tütün içebildikleri İtalyan birinin işlettiği Hotel Benetti'yi tercih etmişlerdir.⁷¹

5.3. Askerler

Kapasiteleri, bina özellikleri ve ahırlarının mevcudiyeti nedeniyle oldukça elverişli mekânlar olan hanlar, şehirlerde asayişin temin etmek ve şehri savunmak üzere buraya gelen askerler için zaman zaman askerî kışlak olarak kullanılmıştır.⁷² Diğer Osmanlı şehirlerinde de karşımıza çıkan bu uygulama Selanik için de geçerlidir. Keza Selanik, şehrin hinterlandından gelen birlikler için kara veya deniz seferlerinde bir toplanma noktası idi. Çevrede büyük kışlalar olmadığı için askerler şehrin büyük hanlarına ve kervansaraylarına yerleştirilmiştir. Düşük ücretli ve disiplinsiz askerler, şehirde düzensizliğe ve karışıklığa yol açmış, çeteler halinde dolaşarak sokaklarda soygunculuk yapmıştır. Şehir halkı birliklerin görevlendirildikleri bölgeye gidişine kadar evlerine kapanmayı tercih etmiştir. Mesela 1734'te Bosnalı başıbozukların giriştikleri faaliyetler bu türdendi. XIX. yüzyılda da başıbozuk askerler şehirde sorun oluşturmaya devam etmiştir. Abdülmecid'in ziyaretinden önceki yıl bazı başıbozuklar silahlarıyla kabadayılık etmiş ve surların dışındaki kışlalarda kalmayı reddettikleri için hanlara yerleştirilmiştir. Bunlar gruplar halinde çarşıda dolaşmışlardır.⁷³ Yüzyılın sonlarına doğru topçu bataryasına mensup askerlerin de Selanik'teki hanlara yerleştirildikleri görülmektedir. Zira Selanik'te bir topçu kışlasının inşasına başlanmakla birlikte henüz bitirilemediği için topçular kış mevsiminde şehirdeki ve çevredeki hanlara yerleştirilmiştir. Bu durumun topçu kışlasının faaliyete geçmesine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁴ Askerlerin hanlardaki ikameti bazen yıllarca devam etmiştir. Bu durum şehir sakinlerini rahatsız ettiği gibi biriken konaklama ücretlerini zamanında tahsil edemeyen han sahiplerini de sıkıntıya sokmuştur. Öyle ki hanı 10 yıldır askerler tarafından işgal edilen han sahipleri bulunmaktadır. Selanik'te Vardar Mahallesi'nde Soğukpınar mevkiinde hanı bulunan Petroş Şosozof da bunlardan biridir. Hancı, askerlerin 1897 yılından 1907 yılına kadar hanında ikamet ettiğini belirtmiş ve birçok defa talep etmesine rağmen ödenmeyen 26.000 kuruşluk han ücretinin ödenmesini istemiştir.⁷⁵ 1907 yılında alacaklarıyla ilgili talebini bir kez daha dile getiren hancı, tek geçim kaynağının han olduğunu ifade etmiş ve hanın harap durumundan bahsetmiştir. Askerin ikameti dolayısıyla son derece harap hale gelen handa maddi güçlükler yüzünden herhangi bir tamirat da yapılamamış ve han yıkılmaya yüz tutmuştur. Üstelik rehinli olan hanın, hancının borcunu zamanında ödeyememesi dolayısıyla bir başkasına satılma durumu vardır. Aynı

⁶⁸ *age*, s.259.

⁶⁹ BOA, *TFR-I-ŞKT*, 41/4064.

⁷⁰ Anastassiadou, *age*, s.290.

⁷¹ Mazower, *age*, s.268.

⁷² Mesela Rusçuk'taki hanlar gerek eşkıya tedibi için gerekse şehrin kuşatıldığı 1810 yılı öncesinde askerlere tahsis edilmiştir (S.Genç-F.G.Genç, *agm*, s.161-162).

⁷³ Mazower, *age*, s.139-140, 195.

⁷⁴ BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)*, 85/57.

⁷⁵ BOA, *TFR-I-ŞKT*, 109/10818-1, 109/10818-2.

zamanda hanın bir odasında hayatını sürdüren hancı, evini de kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ifade ile han kirası olarak kendisine verilen 3 adet senedin karşılığı olan 26.000 kuruşun nakden ödenmesini talep etmiştir.⁷⁶ Hükümet, 1908 yılında bu miktardan ilk etapta 17.176 kuruşluk kısmının hancıya ödenmesi için ilgililere talimat vermiştir.⁷⁷ Yine askerler ve yük hayvanları için 1898-1899 yılında kiralanan hanların ücreti, aradan geçen 5-6 yıla rağmen ödenmemiştir. Hancılar ellerindeki senetlere dayanarak alacaklarının ödenmesini veya han mutasarrıflarının vergiden olan borçlarına mahsup edilmesini talep etmişlerdir.⁷⁸ Vardar Kapısı dışındaki Soğukpınar Hancıları Rum Kosta Poparisi de Yunan meselesi sebebiyle kış mevsiminde hanında ikamet ettirilen seyyar topçular ile hayvanlarından dolayı han ücretinin ödenmemesi yüzünden mağduriyet yaşamıştır. Seyyar topçuların Ekim-Mayıs arasındaki dönemde kışı hanında geçirdiklerini ve her türlü ihtiyaçlarını karşıladıklarını ifade eden hancı, ne biriken borcunu ne de hanında kalmaya devam eden askerlerden dolayı alacaklarını tahsil edebilmiştir. Hatta topçular ordugâha gönderilmesine rağmen hanın “baytarhâne” olarak kullanılan ahırına da ücretsiz olarak el konulmuştur. Hanın uzun bir süredir topçu kıtalarına ev sahipliği yapması ve Hancı Kosta Efendi'nin bu yoldaki fedakâr hizmeti askerler, zabıtlar ve diğer idarecilerin de dikkatini çekmiştir. Askeri görevliler, 1900 yılında hancının hizmetlerine mukabil taltif edilmesi (iftihar madalyası ile) yönünde merkezle bazı yazışmalar yapmıştır. Hancı Kosta Efendi ise 1313-1315/1897-1900 yıllarına ait birikmiş alacaklarının 42.798 kuruşa ulaştığından bahisle alacağının ödenmesi için birçok kez arzuhal vermiştir. Bu süre zarfında askerlere tahsis edilen han dolayısıyla hancı geçimini sağlamakta zorlanmış hatta hanın tamiriyle ilgili hiçbir girişimde bulunamamıştır. 1903 tarihli arzuhalinde 15.000 kuruştan fazla alacağını askeriyeye bırakan hancı, 42.798 kuruşun hangi yılın gelir kaynağından olursa olsun bir an önce ödenmesi konusunda ilgililere talimat verilmesi ricasında bulunmuştur.⁷⁹ Hancı, 1904 yılına ait diğer bir arzuhalinde ise 1898-1899 yılından kalan 23.527 kuruşluk han kirasını talep ettiği gibi yeni alacakları için de senet verilmesini istemiştir.⁸⁰ Vidal Karnaldi Hanı ile Hacı Mustafa Bey Hanı kiracısı tarafından da dile getirilen bu talepte adı geçen hanların kiracıları alacaklarının nakden ödenmesi zorluğu karşısında mevcut senenin han vergilerine mahsup edilmesini istemişlerdir.⁸¹ Vardar Kapısı'nda Tophane Karşısında Yıldız Oteli'ni (Hanı) işleten bir Bulgar kadın da handa 5 ay süreyle barındırılan asker ve miri yük hayvanlarından dolayı 1314/1898-1899 yılından kalma 2.855,5 kuruşluk han kirasının ödenmesini talep etmiştir. Hükümete yazılan dilekçenin tarihi 1907 yılını gösterdiğine göre han kirasının 8 yıldır ödenmediği anlaşılmaktadır. Hükümet paranın ödenmesi için Selanik Defterdarlığı'na talimat vermiştir.⁸²

5.4. Esirler

Osmanlı coğrafyasında yer alan bazı han ve kervansaraylar, savaşta alınan esirlerin barındırıldığı ve satıldığı yerler olarak kullanılmıştır. Seyyahlar, notlarında İstanbul'daki Elçi Hanı ve Esir Hanı ile Kahire'deki bazı hanlarda esirlerin bulunduğundan bahisle bunların satışıyla ilgili önemli bilgiler vermişlerdir.⁸³ Selanik'te bazı hanlar esirlerin satıldığı mekânlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Hatta ismini esir ticaretinden alan hanlar söz konusudur. Bu çerçevede

⁷⁶ BOA, *TFR-I-ŞKT*, 112/11123-1, 112/11123-2, 112/11123-3.

⁷⁷ BOA, *Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR-I-MN)*, 163/16267-1, 163/16267-2, 163/16267-3, 163/16267-4, 163/16267-5, 163/16267-7.

⁷⁸ BOA, *TFR-I-SL*, 34/3310; *TFR-I-ŞKT*, 34/3319.

⁷⁹ BOA, *TFR-I-ŞKT*, 6/535-1, 6/535-2.

⁸⁰ BOA, *TFR-I-ŞKT*, 31/3035.

⁸¹ BOA, *TFR-I-ŞKT*, 34/3319.

⁸² BOA, *TFR-I-SL*, 165/16449-1; 165/16449-2.

⁸³ Özer, *age*, s.154-156.

Malta'dan getirilip köle olarak satılan esirlerden dolayı adı Malta Hanı olarak bilinen han, şehrin ünlü hanları arasında yer almıştır.⁸⁴

Bir diğer esir satışı 1821 Yunan ayaklanması sırasında söz konusu olmuştur. Ayaklanma Eflak-Boğdan ve Mora'da patlak verdiği zaman Makedonya'da da bir isyan çıkarılmıştır. Osmanlı birlikleri tarafından bastırılan ayaklanma sonucunda esir alınan Rumlardan bir kısmı hanlarda açık artırma yoluyla satılmıştır. Bu hanlardan biri de şehirdeki Boşnak Han'dır.⁸⁵

5.5. Göçmenler

Selanik hanları kitlesel göçlere ev sahipliği yaptığı gibi sürgünler için de bir sığınma yeri olmuştur. XVIII. yüzyıl başlarında Ukraynalı Pylyp Orlyk, sürüldüğü Selanik şehrinde uzun bir süre kalmış ve anılarını kaleme almıştır. Rusya'ya karşı yapılan savaşlardan sonra önce İsveç'e kaçan Orlyk, daha sonra Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve 1722'de fermanla Selanik'e gönderilmiştir. Burada sürgün hayatı yaşayan Orlyk, şehirde birçok olaya şahit olmuş, 1724 yılındaki veba salgınını yakından izlemiş, hatta konakladığı hanın sahibinin oğlunun vebaya yakalanması üzerine handan kaçmış ve bir manastır evinde konaklamak zorunda kalmıştır. Siyasi bir sürgün olduğu için kadı, Orlyk'in handan ve şehirden ayrılmasına izin vermemiştir. Ancak bulunduğu sokaktaki kişilerin tamamının hastalığa yakalanması üzerine bir daha hana dönmeyen Orlyk, İngiliz konsolosunun şehre geri döneceği konusundaki kefaleti üzerine buradan ayrılmış, vebanın hafiflediği veya tamamen geçtiği haberleri üzerine tekrar şehre dönmüştür.⁸⁶ Orlyk'in şehirde hangi handa kaldığı belli olmamakla birlikte siyasi bir sürgünün şehrin merkezi yerindeki hanlardan birinde konaklamış olması muhtemeldir.

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki savaşın ortaya çıkardığı gelişmelerden birisi de göçmen kitleleri idi. Daha Ocak 1878'te Selanik'e ulaşan büyük göçmen kitlelerini ilerleyen süreçte diğerleri takip etmiş, Kafkasya'dan ve Makedonya içlerinden gelen çok sayıda göçmen şehre ve çevredeki bölgelere dağılmıştır. İlk göçmen trenlerinin gelişiyi birlikte barınma konusunda büyük sıkıntılar ortaya çıkmış, Vardar Kapı yakınındaki hanlar ve değirmenler hızla dolmuştur. Şehrin imkânları sınırlı olduğundan yardım çağrıları yapılarak şehrin önde gelenlerinin harekete geçmesi sağlanmıştır. Rusya'dan gelen Yahudi göçmenler ise Selanik'e gelen ikinci toplu göçü oluşturmuştur. 1882 yılındaki ilk göçmen dalgasından sonra ikincisi 1892'de gerçekleşmiş ve binlerce kişi şehre gelmiştir. Salgın hastalıklar göçmenlerin önemli bir bölümünü etkilemiştir. Ölüm oranının yüksekliğinde kötü barınma koşullarının da etkisi vardı. Yahudi cemaatinin göçmenlere konut sağlayacak durumda olmaması dolayısıyla onlar, şehir dışındaki sağlığa zararlı kervansaraylarda ve sinagoglarda yığılmışlardır.⁸⁷

Kafkasya, Makedonya gibi bölgelerin yanı sıra Bosna'dan da çok sayıda göçmen Selanik'e gelmiş ve çeşitli hanlara yerleştirilmiştir. Bu hanlardan biri de şehirdeki Çukur Han idi. 1901 yılında handa kalan Bosna muhacirleri için hanın kiracısı İsmail Ağa'ya 2.690,5 kuruş ödeme yapılmıştır.⁸⁸

⁸⁴ Ch. K Papastathis- E. A. Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki (1917)*, p.37, Thessaloniki 2010, [https://www.academia.edu/2306858/The_Great_Fire_of_Thessaloniki_1917_\(E.T.14.05.2019\)](https://www.academia.edu/2306858/The_Great_Fire_of_Thessaloniki_1917_(E.T.14.05.2019)). Malta Hanı için bk. Ek 3.

⁸⁵ Mazower, *age*, s.177, 182.

⁸⁶ Orlyk'in şehirdeki ikameti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *Age*, s.153-159.

⁸⁷ Anastassiadou, *age*, s.106-109.

⁸⁸ BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM)*, 514/24-1, 514/24-2, 514/24-3.

5.6. Ticari İşletme Sahipleri:

5.6.1. Bankerler

Selanik'te büyük bankalar gösterişli binalarda faaliyet göstermekle birlikte birçok küçük özel bankanın kapalı çarşılarında, yeni hanlarda ve pasajlarda yeri bulunuyordu. XX. yüzyıl başlarında düzenlenen salnamelere göre aile işletmesi olan bankalar genellikle hanlarda veya pasajlarda idi.⁸⁹ Şehrin önde gelen bankerleri arasında bulunan İsak Modiano, Abraham Haim Amar, Yuda Bensussan, Yako Davi Ben Benesti, Mişon Tiano, Atnaş Sossidi *Tiano Han*'da; Şevki Efendi *Posta Hanı*'nda; Papasoğlu Bros. *Rongot Hanı*'nda; Perikli Hacılazari *Saias Hanı*'nda; Selanik Bankası Direktörü Mösyö Alfred Mizrahi, Salomon Mişon Amar, Haym Salomon Şalem, Hristidi Menekse, Mişon Avram Saltiel *Allatini Han*'da; Kapancı Mehmed Efendi *İsmail Paşa Hanı*'nda; Salomon Davi Fransez, Midilli Bankası Direktörü Mösyö Anglaki *Lombardo Hanı*'nda; Yuda Ben Aziyo, İsak bin Susam ve Mahdumları *Yıldız Hanı*'nda; Damyam Kondoff *Vitale Fernandez Hanı*'nda ticari faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.⁹⁰

5.6.2. Sarraflar

1881 yılına ait Şark Ticaret Yıllıkları kayıtlarına göre Yahudilerden meydana gelen Selanik sarrafları Malta Caddesi'ndeki dükkânların yanı sıra çeşitli hanlarda işlerini takip etmişlerdir. Bu sarraflardan Abraham Haim Amar *Tiano Han*'da; Moise Carasso, Bohor Saltiel, Barouh Tazartes *Yeni Han*'da; Salomon Molho *Davideto Han*'da; Haim Salemise *Calderon Han*'da faaliyet göstermiştir. Bu kişilerin bir kısmı sarraflık yanında bankerlik ile de meşgul olmuştur.⁹¹

5.6.3. Tüccarlar

Çeşitli ticari faaliyetlerde bulunan tüccarlar da hanların sakinleri arasında yer almıştır. Mesela iplik tüccarı olan Cotta Kardeşler ile Krey Coutoyanni ve Şirketi, ham post tüccarlarından Th. Scutari ve Şirketi *Saul Han*'da faaliyet göstermiştir. 1881 yılında halat ve bez satışı yapan üç tüccardan ikisi hanlarda bulunan dükkânlarında mallarını pazarlamıştır. Bunlar Moumbayadji Han ile Taç Han'dır.⁹² XX. yüzyıl başlarında manifaturacılık, deri ticareti ve eşya nakliyesiyle uğraşan büyük tacirlerden bazılarının ofisleri *Oryantal Hanı*, *Kirçi Hanı* ve *Lombardo Hanı*'nda bulunmakta idi.⁹³

5.6.4. Matbaacılar

Selanik'teki matbaaların bir kısmı çalışmalarını hanlarda sürdürmüştür. Bunlardan biri Eski Balıkhane Sokağı'nda (Yalı Kapısı) bulunan Susidi Bey'in hanındaki matbaa⁹⁴, bir diğeri ise Giridli Hanı'nda Yunan tebaası tarafından açılan matbaadır.⁹⁵ Yine 1907'lerde Kâtipler Sokağı'nda bulunan Çardak Hanı'ndaki matbaa Hamdi Efendi tarafından işletilmiştir.⁹⁶

⁸⁹ Anastassiadou, *age*, s.176. Bankalardan Selanik Bankası Allatini Han'da, Uryan Bank ise Kirçi Hanı'nda faaliyetlerini sürdürmüştür (Costas Lapavitsas- Pinar Cakiroglu, *Capitalism in the Ottoman Balkans: Industrialisation and Modernity in Macedonia*, London 2019, s.123).

⁹⁰ İpek, *age*, s.26-27; Göksel Zekeriya İsmailoğlu, *Selanik'te İktisadi Hayatın İzlenmesinde Bir Rehber Olarak Şark Ticaret Yıllıkları*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018, s.39; Lapavitsas-Cakiroglu, *age*, s.123; *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 20 (1325/1907), s.578.

⁹¹ İpek, *age*, s.21; İsmailoğlu, *agt*, s.37.

⁹² İsmailoğlu, *agt*, s.58, 92, 111.

⁹³ *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 20 (1325/1907), s.579-581.

⁹⁴ BOA, *TFR-I-SL*, 191/19037.

⁹⁵ Handa bir matbaanın açılmasıyla ilgili 1908 ve 1909 yılında yapılan yazışmalar için bk. BOA, *DH.MKT*, 2682/16-1, 2682/16-2; 2784/66-1, 2784/66-2.

⁹⁶ BOA, *DH.MKT*, 1139/45.

Selanik'in en önemli Türkçe gazetelerinden biri olan Yeni Asır'ın matbaası da Frenk Sokağı'ndaki *Allatini Hanı*'nda idi.⁹⁷

5.6.5. Sigortacı ve Komisyoncular

Bu meslek grubunun bir kısmı Rum bir tüccar olan Susidi Bey'in tasarrufunda bulunan iki katlı kâgir bir handa bulunan yazıhaneleri vasıtasıyla mesleklerini icra etmiştir. Söz konusu hanın sigortalı olması, hanın kiracıları arasında bulunan sigortacılarla doğrudan ilgili olmalıdır.⁹⁸ 1907 yılındaki kayıtlar ise sigorta acentelerinin *Lombardo Hanı*, *Oryantal Hanı*, *Allatini Hanı*, *İsmail Paşa Hanı*, *Tiano Hanı* ve *Rongot Hanı* gibi birçok handa faal olduğunu göstermektedir.⁹⁹ Komisyoncular aynı zamanda toptan mal satan tüccarlardı. Joseph Is. Scialom, *Saias Hanı*'daki dükkânında toptan ve perakende satış gerçekleştiriyordu.¹⁰⁰

5.6.6. Avukatlar

Şehrin meşhur avukatlarından bir kısmı davalarını çeşitli hanlarda bulunan bürolarından takip etmişlerdir. Büroların bulunduğu hanlar arasında Rongot Hanı, Kirçi Hanı, İsmail Paşa Hanı, Tiano Hanı gibi hanlar bulunmakla birlikte özellikle iki hanın ismi ön plana çıkmaktadır. Bunlar Allatini Hanı ve Postahane Hanı'dır. Mesela 1890 yılında Mustafa Arif Efendi, Şükrü ve Freaci Efendiler, Manuel Salem Efendi ve Yorgaki Artas Efendi'nin idarehanesi Allatini Hanı'nda; Yudaçün Piki Efendi, Todoraki Efendi ve Anastas Efendi'nin idarehanesi Postahane Hanı'nda bulunuyordu.¹⁰¹

5.6.7. Lüks Mağaza ve Dükkân Sahipleri

Selanik'te hazır giyim ve ithal mallar satan ünlü firmaların bir kısmı da hanlarda faaliyet göstermiştir. Frenk Mahallesi'nde karşımıza çıkan bu firmalardan biri de Tiring firması idi. *Victor Tiring ve Kardeşleri* adıyla Selanik'te bir şube açan bu firma konfeksiyon alanında oldukça iddialı idi. Firma Allatini Hanı'nda bulunan mağazasında Avrupalı giyim modalarına alışkın müşterilerine hizmet vermiştir.¹⁰² Yine son moda tüketim mallarını Selaniklilere tanıtan "quincailleries" mağazaları da bazı hanlarda müşterilerine hizmet vermiştir. Bu mağazalar, belli alanlarda her türlü malı satmakta ve müşterinin arzusuna göre özel sipariş olarak dışarıdan getirmekteydi. Saul Han'da bulunan Guedalia Abram Errera'nın "quincailleries" mağazası tuhafiyeye, çeşitli kumaşlar, sırma, demir işleri, muşamba çeşitleri ile toptan pamuk ipliğinin satıldığı bir yerdi. *Rogotti Hanı*'da ise Panajotides Kardeşler tarafından açılan mağazada şapkanın yanı sıra her türlü kumaş ve parfüm de satılıyordu. XIX. yüzyılda kuaför dükkânları da hanlardaki yerini almıştır. 1885 yılında şehirdeki kuaförlerin sayısı dörde yükselmiş olup bunlardan biri olan Antoine Messalonghiti *Allatini Hanı*'nda faaliyet göstermiştir.¹⁰³

6. Selanik Yangınları ve Zarar Gören Hanlar

Yangınlar, başta payitaht olmak üzere birçok Osmanlı şehrini etkilediği gibi Selanik şehrini de etkilemiştir. Şehri harabeye çeviren bu yangınlar sırasında han ve kervansaraylar da zarar görmüş, ayakta kalanlar ise evsizler için barınma mekânı olarak kullanılmıştır. Mesela; 3 Şubat 1847'de çıkan bir yangın geniş bir kervansarayı küle çevirmiştir. Bu yangının verdiği tahribat

⁹⁷ Nuri Adıyke, "Mübadele Öncesi Yunanistan'daki Müslüman-Türk Azınlığa İlişkin Çok Önemli Bir Kaynak: "Mecmû'a-yı Kavânin-i Yunâniye", *ÇTTAD*, VII/16-17 (Bahar/Güz), 2008, s.228.

⁹⁸ Hanın ismi Kasım 1906'da çıkan bir yangın dolayısıyla gündeme gelmiştir. Yunan tebaasından Komisyoncu Kostantin Zahapolu'nun hanın üst katında bulunan yazıhanesinde bir yangın çıkmış ve bu yangın handaki diğer komisyoncu ve sigortacı yazıhanelerini de etkilemiştir (BOA, *TFR-I-SL*, 132/13141) (8 Kanun-ı sâni 1322/21 Kasım 1906).

⁹⁹ *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 20 (1325/1907), s.582-583.

¹⁰⁰ İsmailoğlu, *agt*, s.89.

¹⁰¹ *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 10 (1307/1890), s.259; Def'a 20 (1325/1907), s.573-574.

¹⁰² Anastasiadou, *age*, s.181-183.

¹⁰³ İsmailoğlu, *agt*, s.68-69, 72, 74, 77-78, 96, 98.

sınırlı olmakla beraber yüzyılın sonlarına doğru çıkan yangın maddi zararın yanında binlerce kişinin evsiz kalmasıyla sonuçlanmıştır. 6 Haziran 1890'da kuzey rüzgârının yol açtığı yangın, önce Sahil Kapısı yakınındaki Yeni Han'ı etkilemiş, daha sonra da komşu dükkânlara ve hanlara sıçramıştır. Asıl felaket ise aynı yıl 3 Eylül'ü 4 Eylül'e bağlayan gece yaşanmış, Küçük Pazar'da bir atölyede çıkan yangın çok güçlü kuzey rüzgârı ve şehrin bu bölgesindeki evlerin büyük kısmının ahşap olması dolayısıyla hızla yayılmış, can kaybı olmasa da büyük maddi zarara yol açmıştır. Çoğunluğu Yahudi (15.000 kişi) olan yirmi bin kişinin evsiz kaldığı yangında insanlara barınma imkânı sağlamak amacıyla okul, kahvehane, dini kurumlar ve otellerin yanı sıra hanlar da kullanıma açılmış, kısa sürede buralar tıklım tıklım dolmuştur. Aradan bir ay geçmesine rağmen evsiz Yahudilerin sayısı hala yüksek olup bunlardan 300'ü hanlarda kalıyordu. Felaketzedelerin aylarca kaldığı mekânlar sağlık açısından hiç de uygun değildi.¹⁰⁴

Bir diğer yangın ise şehirdeki Vardar Kapısı Caddesi'ndeki Çukur Han ve çevresinde etkili olmuş, yangın sonucunda başta Çukur Han olmak üzere bitişiğindeki bir otel ile 19 dükkân yanmıştır. Yangının 1906 yılının Ağustos ayında Çukur Han'ın müstemilatından çıktığı ve etrafa yayıldığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁵ Hanın bitişiğindeki otel ile otelin alt katındaki kahvehane ve dükkânlar da tamamen yanmıştır. Belediye Meclisi, bu bölgenin tarla haline dönüştürülmesi için karar almış, haritalarını hazırlatmış ve taksim işlemlerini başlatmak üzere harekete geçmiştir. Bu noktada oteli işletenlerde olduğu gibi Çukur Han'ın sahiplerinden İsmail Ragıb Efendi ile ortakları da bölgede sadece bir han, bir otel ve birkaç dükkânın yandığından bahisle bu bölgenin tarla haline dönüştürülmesinin uygun olmadığını ileri sürmüşlerdir. Yanan bölge ile ilgili merkez-taşra arasında 1909 yılında yapılan yazışmalar Çukur Han hakkında bazı bilgilere de ulaşılmasını sağlamıştır. Buna göre yanan hanın büyük bir avluya sahip olduğu ve buraya 15'ten fazla hane yapılabileceği anlaşılmaktadır. Yanan bölgeyle ilgili Şura-yı devlet'in kararı ise şu yönde olmuştur; Bölgenin istimlakı ve yol açılması icap ettiği takdirde usule uygun hareket edilmesi; emlak sahiplerinin buradaki arsaları parçalayarak bir mahalleye dönüştürmeleri durumunda ise Ebniye Kanunu'nun 20.maddesine göre bölgenin tarla haline getirilmesidir.¹⁰⁶

18 Ağustos 1917 yılında çıkan büyük yangın sırasında ise eski şehrin dörtte üçünden fazlası yok olmuştur. Ticaret yapılarının yanında bütün oteller kül olmuş¹⁰⁷, yüzyıllar boyunca gezginleri ağırlayan büyük hanların çoğu yanmıştır. Mesela İsmail Paşa Hanı, Eski Tomruk ve Pasha Oriental yanan hanlar arasında bulunuyordu.¹⁰⁸

7. Selanik Hanları ile İlgili Şikâyetler

Şehirde bulunan hanlar ve müstemilatları ile ilgili olarak zaman zaman gerek şehir sakinlerini gerekse merkezi rahatsız eden bazı gelişmeler söz konusu olmuştur. Bu gelişmelerden birisi Selanik Korusu'na bağlı miri çayırarla ilgilidir. İstabl-ı Âmire-i Evvel'e tabi olan Selanik Korusu'nun miri çayıruları eskiden beri devam ede gelen uygulama gereği Selanik'teki han, nalbant dükkânı ve ot satılan yerlere Selanik Kuru Ağası vasıtasıyla tevzi edilir ve bedeli *ceb-i hümayûn* için tahsil edilirdi. Ancak 1728 yılında ot tevziatı yapılacağı zaman zikredilen yerler, otu zamanında almamış, "ruz-ı Kasım'da alırsız" diyerek miri otun çayırdaki beklemesine

¹⁰⁴ Anastasiadou, *age*, s.74, 113-115, 119.

¹⁰⁵ BOA, *TFR-I-ŞKT*, 99/9887-1. Yangın, 30 Ağustos 1906 tarihli *Asır* gazetesine de haber olmuştur. Habere göre Çukur Han'ın altındaki Aşçı Kanber'in dükkânından çıkan yangın, şiddetli Vardar rüzgârının etkisiyle genişlemiş, hanın yanı sıra 22 adet dükkân ile havuzlu otelin yanmasına sebep olmuştur. Yangın sonrası enkazın çökmesi sonucunda yaralananlar olmuştur. Handa sadece birkaç dükkânın sigortalı olduğu tespit edilmiştir (*Asır*, 1107, 30 Ağustos 1906).

¹⁰⁶ BOA, *Babiali Evrak Odası Belgeleri (BEO)*, 3471/260311-1, 3471/260311-2. Otel işletenlerin yaptığı itiraz da kabul görmemiş ve alınan kararların uygulanacağı ifade edilmiştir (BOA, *TFR-I-ŞKT*, 99/9887-1).

¹⁰⁷ Bu oteller arasında Liberty, Sqare, Imperial, Rome, Hotel d'Angleterre ve Splendid Palace gibi lüks ve büyük oteller bulunuyordu (Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın Selanik Yılları Evlâd-ı Fatihan Diyarları "1895-1924"*, İzmir 1986, s.369).

¹⁰⁸ Mazower, *age*, s.412, 415.

dolayısıyla otun yanmasına ve telef olmasına zemin hazırlamışlardır. Halbuki her yıl çayırlar zamanında biçilir, demet yapılır ve her 1.000 demeti 800 akçeye han, nalbant dükkânı ve ot satılan yerlere tevzi edilirdi. Uygulamanın aksi yönünde davranan kişiler üstelik kale neferi, yeniçeri, topçu vs. gibi askerîlik iddiasında da bulunmuşlardır. Daha önce bu gibi girişimlere karşı 1719 yılında ilgililere ferman gönderilmesine rağmen usulsüzlükler devam etmiştir. Miri otun zimmet bağlandığı kişilerden bazıları ayanlara dayanmak suretiyle 65 demetten fazlasını almak istememiş ve bu durum diğer halka da sirayet etmiştir. Mirahûr-ı evvel Hacı Mehmed Ağa Selanik Yeniçeri Ağası ve zabıtları aracılığıyla miri otun, almayanlara tevzi ettirilmesi, bedellerinin Mart ayından bir ay önce tahsili ve Koru Ağası'na teslimi üzerinde durmuş ve ilgililere emir gönderilmesi ricasında bulunmuştur.¹⁰⁹

Şikâyetlerin bir kısmı ise doğrudan şehir sakinlerinin güvenliğini ilgilendiren hanların müstemilatıyla ilgilidir. Özellikle hanların hemen bitişiğinde bulunan otlukhaneler, yangınlara sebep olduğu gerekçesiyle bir tehlike unsuru olarak görülmüştür. Nitekim 1848 yılında Abdi Efendi'nin sahibi olduğu hanın otlukhanesinde kazara çıkan bir ateş, etrafa sıçramadan söndürülmesine rağmen şehirde oturan müsteminleri endişelendirmiş ve otlukhanelerin sur dışına çıkarılması için konsoloslarını harekete geçirmelerine neden olmuştur. Hancılar ise, otlukhanelerin şehir dışına çıkartılması ve ihtiyaçları olan otun günlük olarak buradan şehre taşınması teklifine sıcak bakmamışlardır. Bir kısım hancılar fakir olduklarını ileri sürmüş, yeri uygun olan bir kısmı ise otlukhaneleri han bitişiğinden ayırarak avluda daha uzak bir yere inşa etme sözü vermiştir. Esasında şehirde o dönemde küçük büyük toplam 62 han olup bunların her birinin otlukhanesi olduğu düşünülürse hepsinin şehir dışına çıkarılıp yeni yerler inşa edilmesi büyük bir masrafa yol açacaktır. Hancıların ot yerine saman kullanmaları halinde ise geçimini çayır ve ottan sağlayan köylüler mağdur olacak, hancılar da sıkıntıya düşecektir. Birçok yeni soruna yol açabilecek otlukhanelerin taşınma meselesini konsolosların tekrar tekrar gündeme getirdikleri görülmektedir.¹¹⁰

Bir kısım hanların ise eşkıya tarafından toplanma yeri olarak kullanıldığı iddiası ortaya atılmıştır. İddiaların merkeze ulaşması üzerine hükümet, bu tür hanların daha sıkı kontrol altında tutulmasını kararlaştırmıştır. 1903 yılında merkez, Selanik'te Vardar Mahallesi'nde bulunan Pasera (Pazar) Han'ın eşkıyanın toplandığı yerlerden biri haline geldiğini öğrenmiş ve gerekli tedbirlerin alınması için Selanik vilayet idarecilerine talimat vermiştir.¹¹¹ Yapılan gizli tahkikat sonucunda handa konaklayanların Bulgar tüccar ve esnafından oldukları ve eşkıyanın toplandığına dair herhangi bir belirtinin olmadığı görülmüş, asayiş konusunda gerekli tedbirlerin alındığı hakkında merkez bilgilendirilmiştir.¹¹²

XX. yüzyıl başlarında Selanik'teki gündemi en fazla meşgul eden konulardan biri Boşnak Han ile ilgilidir. Boşnak Han'ın adı bir dizi bomba ve bombalama olayına karışmıştır. Bu dönemde Uluslararası Makedon Devrimci Örgütü, Makedonya'nın özerkliğini sağlamak amacıyla Selanik'te ses getirecek bazı eylemlere girişmişlerdir. Şehirdeki bazı genç anarşistler amaçlarına ulaşabilmek için başta Osmanlı Bankası'nın bombalanması olmak üzere ana elektrik ve havagazı santralinin imhası ile Boşnak Han'ı ateşe vermeyi planlamışlardır. 28 Nisan 1903 tarihinde Hotel d'Angleterre'in zemin katındaki bara saldırı yapılmış, komploculardan birisi de Boşnak Han'ı ateşe vermeye çalışmıştır.¹¹³

Bir yıl sonra bu kez Boşnak Hanı'nın kahvehanesini işletenlerle ilgili bazı iddialar ortaya atılmıştır. Şöyle ki 1904 yılının ortalarında hanın kahvehanesini kiralayan ve kendileri de Bulgar

¹⁰⁹ BOA, *İbnülemin Saray Mesalihi (İE.SM)*, 27/2818.

¹¹⁰ BOA, *MVL*, 60/15-1.

¹¹¹ BOA, *İrade Hususi Belgeleri (İ.HUS)*, 103/134; BEO, 2028/152041.

¹¹² BOA, *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A. HUS)*, 444/88-1; 444/88-2.

¹¹³ Mazower, *age*, s.349-351.

olaylarına karışarak affa uğrayan iki gayrimüslim, iddialara göre Bulgar olaylarına adı karışan bazı kişileri, affedilen bazı mahkûmları ve sabıkalıları burada toplayarak adeta burayı bir toplantı merkezi haline getirmiştir. Polis Müdürlüğü, bu tarz kişilerin kahvehaneden çıkartılması ve kahvehanenin faaliyetlerine son verilmesi için girişimde bulunmuştur.¹¹⁴ İzleyen yılda Boşnak Hanı'nın bahçesinde saklı halde bomba ve dinamit fitilleri ile bazı mektuplar bulunmuş, bu işin Bulgar komite üyeleri tarafından planlandığı anlaşılmıştır. 1905 yılı sonlarında Selanik memurlarının bir ihbar üzerine handa yaptıkları aramalarda ele geçirilen 7 adet bomba ile mektuplar dolayısıyla bazı Bulgarlar tutuklanmış ise de yapılan tahkikat sonucunda bu kişileri suçlayacak kesin deliller olmaması nedeniyle tutukluluk kararı geri alınmış ve tahliye edilmişlerdir. Gerçek suçluların yakalanması ve cezalandırılması amacıyla Bulgaristan Emareti Hariciyesi, Bulgaristan Komiserliği'nden Osmanlı Devleti ile arasında aracılık yapmasını istemiştir. Bulgar komitecilerinin eylemleri dolayısıyla adı sık sık gündeme gelen ve Osmanlı Bankası şubesine karşı yapılan saldırılara meydan vermemek için hanın tahliye edilmesi de düşünülmüştür.¹¹⁵ Bu olaylara rağmen hanın ve kahvehanenin faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira 1908 yılında hanın kahvehanesine 7-8 Ekim gecesi silahlı bir saldırı gerçekleştirilmiş ve bu saldırı sırasında kahvehanede oturmakta olan 50-60 kadar Bulgar'ın üzerine ateş açılmıştır. Ölü ve yaralıların olduğu saldırı sonrası tahkikat başlatılmış ve saldırıyı Bulgar reislerinden Tano Nikolof'un gerçekleştirdiği anlaşılmıştır. Selanik Vilayeti Polis Müdürlüğü, olayın Bulgarlar arasındaki çekişmeden kaynaklandığını ve tahkikat sonucunun merkeze bildirileceğini ifade etmiştir.¹¹⁶

8. Hanlardan Otele

XIX. yüzyılın ilk yarısında şehirdeki tek otelcilik kurumu olan hanlara daha çok iç bölgelerden gelen köylüler gidiyordu. İstanbul'dan, İzmir'den veya Avrupa'nın çeşitli şehirlerinden gelip Selanik'ten geçen iş adamlarının tercih ettiği mekânlar ise otellerdi. Özellikle demiryolunun gelişimiyle birlikte 1890'larda işler büyük ölçüde değişmiş, şehirde geleneksel hanlardan farklı olarak Avrupa standartlarında yeni oteller açılmaya başlamıştır. Temizlik ve konfor anlamında yeni yolcu sınıfının ihtiyaçlarını karşılayan modern binalı bu otellerde odalar tek kişilik olup duş, lüks restoran veya salonlar bulunuyordu. Çoğu rıhtım üzerinde açılan yeni oteller arasında Splendid Palace¹¹⁷, Colombo¹¹⁸, d'Angleterre, Anatoli, Nea Hellas, Terpsithea, Alhambra, Eptanissos, Olympos Palas¹¹⁹, Imperial ve Turquie otelini saymak mümkündür. Ayrıca Vardar Kapı civarında (Yıldız Otel) ve Hamidiye'de de (Jardin Paradissos) oteller mevcuttu. Şehrin en

¹¹⁴ BOA, *TFR-I-ŞKT*, 43/4245.

¹¹⁵ Konuyla ilgili 1906 yılı içinde birçok yazışma bulunmaktadır [BOA, *Sadaret Eyalet-i Mümtaze Evrakı (A.MTZ (04)*, 144/70-1; *BEO*, 2740/205492; BOA, *Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı (TFR-I-A)*, 31/3011-1, 31/3011-2, 31/3011-3, 31/3011-4, 31/3011-5, 31/3011-6; BOA, *Y.MTV*, 282/83-1, 282/83-2; BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK)*, *Y. PRK. ASK*, 235/56-1].

¹¹⁶ BOA, *TFR-I-SL*, 197/19670-1, 197/19670-2.

¹¹⁷ Şakir Paşa tarafından rıhtım üzerinde inşa ettirilen otel, 1907 yılında açılmıştır. Tüccardan Hristaki Hacı Anastas Efendi'nin işlettiği otel tefrişatı ve mimarisiyle dikkat çekmiştir. Otelin düğün, konser, büyük ziyafetler düzenlemeye elverişli salonu, geniş ve mükemmel yemek salonu ile elli kadar odası bulunmaktadır (*Asır*, 1156, 25 Şubat 1907. Ayrıca bk. Alexandra Yerolympo-Colonas Vassilis, "Kozmopolit Bir Kentleşme", *Selânik 1850-1918*, Der. GillesVeinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul 2014, s.218). Bu otel aynı zamanda 1912 Kasımı'nda şehre giren Yunan orduları başkomutanı Veliht Prens Aleksandır'ın konuşma yaptığı oteldir (Parlak, *age*, s.322).

¹¹⁸ Bu otel, demiryolu şantiyelerinde çalışmaya gelen İtalyan demiryolu işçilerine hazır yemek sunan bir İtalyan aşçı (Angiolino Colombo) tarafından kurulmuştur. Royal otelinin yangınla birlikte ortadan kalkmasından bir süre sonra Avrupalı tarzda bir otel olarak Frenk Mahallesi'nde açılmıştır. Selanik'in Frenk topluluğunun önde gelen mensupları burada çeşitli ziyafetler vermiştir (Meropi Anastassiadou, "Yörenin Batılıları", *Selânik 1850-1918*, Der. Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul 2014, s.190-191).

¹¹⁹ Otel, Kapancı dönme ailesine aittir (Baer, *age*, s. 98, 126, 251-252).

beğenilen otelleri arasında Imperial¹²⁰, Grand Hotel ve Royal¹²¹ ön plana çıkmıştır. Bazı oteller yerli ve yabancı müşteri sayısını artırmak amacıyla orkestra, sinema ve sirk gibi etkinlikler düzenlemiştir. Mesela Imperial'in sahipleri kafeye dönüştürdükleri birinci kata bir orkestra yerleştirmiş; Olympos Meydanı'ndaki La Turquie ise kafesinde sinema göstermiştir. 1900 yılında açılan Vardar Caddesi üzerindeki 40 tek kişilik odası olan Grand Hotel ise büyük avlusunu sirk gösterisi için dönüştürmüştür.¹²² Yine Colombo Oteli'nin birinci katındaki büyük salon ziyafetlere ayrılmış, konuklar orkestranın çaldığı şarkılar ve marşlara eşlik etmiştir. Otelin bir bölümü öğleden sonra birahane, gece ise kabare olarak kullanılmıştır.¹²³ Bazı otellerin balkonlarından ise dönemin önemli siyasi gelişmelerine dikkat çeken nutuklar atılmıştır. Temmuz 1908'de Jön Türk devriminin başında Olympos Palas Oteli'nin balkonundan atılan nutukları dinlemek üzere büyük bir kalabalık toplanmıştır.¹²⁴ Yine Avrupa gazetelerini -Colombo Oteli'nde olduğu gibi-şehrin büyük otellerinin çoğunda bulmak mümkündür.¹²⁵

Sonuç

Şehir içi hanlarının önemli ticaret merkezlerinde yoğunlaştığı dikkate alındığında Selanik de bu merkezlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ticari hinterlandı ile önemli bir liman şehri konumunda olan Selanik'te Osmanlı döneminde yüzden fazla şehir içi hanı faaliyette bulunmuştur. Bu da şehrin büyük bir ticari potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Bu özellikleriyle Anadolu'da İzmir ile mukayese edebileceğimiz bir görüntü çizmektedir.¹²⁶ Şehrin kozmopolit yapısı, bu yapıları işleten kişi ve gruplara da yansımış, vakıfların yanı sıra yerli ve yabancı yerleşikler tarafından yüzü aşkın han ve kervansaray faaliyete geçirilmiştir. Evliya Çelebi'nin XVII. yüzyılda 16 adet kurşun örtülü ve büyük hanlara işaret etmesi bu hanların kâgir olduğunu ortaya koymaktadır. Taş yapıları hanların yanında ahşap hanların da ticari dokudaki yerini aldığı söylenebilir. XIX. yüzyılda ise şehirde, varlıklı ailelerin inşa ettirdiği ticaret merkezi olan hanlar boy göstermeye başlamıştır. Ayrıca sayıca az olmakla birlikte şehre yerleşen Avrupalılar arasında da han işletenler olmuştur.

Selanik hanları olağan şartlarda her çeşit yolcunun konakladığı, esnafın ve ticari işletmelerin işlerini yürüttüğü mekânlar olmuş, savaş, isyan ve eşkıyalık hareketleri gibi olağanüstü durumlarda göçmen, esir ve askerlere de kapılarını açmıştır. Bazen askeri birlikler hanlarda yıllarca konaklamış, bu mekânları adeta bir kışlaya dönüştürmüştür. Osmanlı'nın son döneminde ise Balkanların içine düştüğü karışıklıklardan hanlar da etkilenmiş, bazı hanların ayrılıkçı örgüt ve gruplar tarafından toplantı merkezi olarak kullanıldığı iddiaları ortaya atılmış; bazı hanlar ise bu karışıklıklarda hedef noktası haline getirilmiştir.

¹²⁰ Asır gazetesine verilen ilana göre Selanik'in en büyük, en muntazam ve en mükemmel oteli olan Imperial, halkın rağbet gösterdiği bir otel idi. Otel idaresi, müşterilerin memnuniyeti için Marsilya'dan usta bir aşçı getirterek yukarıda mükemmel bir lokanta salonu açmış, tabldot ve alakart olarak son derece nefis yemekler servis etmiştir. Ayrıca aşağıdaki büyük salonları birleştirerek kahvehaneye dönüştürmüş ve burada oluşturulan ince saz takımı Alaturka müzikler icra etmiştir (Parlak, *age*, s.255).

¹²¹ Olimpos Meydanı'nda ve rıhtım üzerinde Selanik'in en güzel noktasında bulunan Yonyo Oteli, İpekçi ve Cezar Efendiler tarafından idare edilmeye başlanmış ve Hotel Royal adı altında saygı duyulacak bir mükemmeliyette döşenerek süslenmiştir. Otelin kiraathanesinde her çeşit gazeteye yer verilmiştir (Parlak, *age*, s.255).

¹²² Anastasiadou, *age*, s.180-181. Ayrıca otelin tiyatrosunda çeşitli oyunlar tertip edilmiştir (*Asır*, 894, 11 Temmuz 1904).

¹²³ Meropi Anastasiadou, "Yörenin Batılıları", *Selânik 1850-1918*, Der. Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul 2014, s.191.

¹²⁴ Mazower, *age*, s.321.

¹²⁵ François Georgeon, "Müslüman ve Dönme Selânik", *Selânik 1850-1918*, Der. Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul 2014, s.136-137.

¹²⁶ Ersoy, *İzmir Hanları* adlı çalışmasında tespit ettiği 101 adet handan bahsetmekte ve bunlardan 18 tanesinin günümüze ulaştığını ifade etmektedir (Bozkurt Ersoy, *İzmir Hanları*, Ankara 1991, s.3, 134)

Şehrin hareketliliğinden fazlasıyla etkilenen hanlarda temizlik de eleştiri konusu olmuş, bazen bu eleştiri önyargılı görüşlerin etkisiyle daha da karamsar bir tabloya dönüşmüştür.

Başta İstanbul olmak üzere diğer Osmanlı şehirlerini etkileyen yangınlar Selanik’te de büyük tahribata neden olmuş, hanların bir kısmı tamamen ortadan kalkmıştır. Varlıklarını sürdüren hanlar da zamanın tahribatına uğramış ve çok azı günümüze ulaşabilmiştir.

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA, *Sadaret Eyalet-i Mümtaze Evrakı (A.MTZ (04))*, 144/70.
- BOA, *Babialı Evrak Odası Belgeleri (BEO)*, 2028/152041, 2740/205492, 3471/260311.
- BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî Belgeleri (DH.MKT)*, 1139/45, 2429/26, 2664/124, 2682/16, 2784/66.
- BOA, *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Belgeleri (HR.MKT)*, 269/12.
- BOA, *Hariciye Tercüme Odası Belgeleri (HR.TO)*, 226/22.
- BOA, *Hatt-ı Hümayûn (HAT)*, 736/34936-A.
- BOA, *İbnülemin Saray Mesalihi (İE.SM)*, 27/2818.
- BOA, *İrade Hususi Belgeleri (İ.HUS)*, 103/134.
- BOA, *Meclis-i Vâlâ (MVL)*, 60/15.
- BOA, *Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı (TFR-I-A)*, 31/3011.
- BOA, *Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri (TFR-I-ŞKT)*, 6/535, 31/3035, 34/3319, 41/4064, 43/4245, 76/7570, 99/9887, 109/10818, 112/11123.
- BOA, *Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR-I-MN)*, 163/16267.
- BOA, *Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR-I-SL)*, 34/3310, 165/16449, 132/13141, 175/17465, 191/19037, 197/19670.
- BOA, *Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT.MHM)*, 514/24.
- BOA, *Sadaret Mektubi Kalemî Deâvî Evrakı (A.MKT.DV)*, 77/76, 170/56.
- BOA, *Tahrir Defteri (TD)*, 7.
- BOA, *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A. HUS)*, 444/88.
- BOA, *YıldızMütenevvî Maruzat Evrakı (Y.MTV)*, 85/57, 282/83.
- BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK)*, 235/56.

II. Kaynak Eserler

- Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-avâlim (Metin)*, C.III, Haz. Mahmut Ak, TTK Yayınları, Ankara 2007.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8.Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 (1287-1307/1870-1890).
- Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 12, 13, 14 (1311-1313/1893-1895).
- Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 15 (1315/1897), Def'a 18 (1322/1905),Def'a 20 (1325/1907).

III. Fotoğraf Albümleri Dizini

II. Abdülhamid Dönemi, İÜ Fotoğraf Albümleri Dizini, nr.90423/0003.

IV. Süreli Yayınlar

Asır, 878 (16 Mayıs 1904); 889 (23 Haziran 1904); 894 (11 Temmuz 1904); 1090 (2 Temmuz 1906); 1094 (16 Temmuz 1906); 1107 (30 Ağustos 1906); 1156 (25 Şubat 1907).

V. Kitaplar ve Makaleler

ADIYEKE, Nuri, “Mübadele Öncesi Yunanistan’daki Müslüman-Türk Azınlığa İlişkin Çok Önemli Bir Kaynak: “Mecmû’a-yı Kavânin-i Yunâniye”, *ÇTTAD*, VII/16-17 (Bahar/Güz), 2008, s.227-236.

AKAR, Tuba, “Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi”.*Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. Cilt 7, Sayı 13, 2009, s.267-292.

AKTÜRE, Sevgi, *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, Ankara 1978.

ANASTASSIADOU, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, Çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

----- “Yörenin Batılıları”, *Selânik 1850-1918*, Der. Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul 2014, s.183-196.

ATALAN, Özlem- H. Ş. Arel, “15. Ve 16. Yüzyıllara Ait Osmanlı Han Yapılarının Mekânsal Analizi”, *Turkish Studies*, V.11/2, 2016, s.217-228.

BAER, Marc David, *Selanikli Dönmeler Yahudilikten Dönenler, Müslüman Devrimciler ve Seküler Türkler*, Çev. Sevinç Kayır, İstanbul 2011.

CERASİ, Maurice M., *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurlığı ve Mimarisi*, Çev. Aslı Ataöv, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

CEZAR, Mustafa, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985.

DELİLBAŞI, Melek, “16. Yüzyılda Via Egnatia ve Selanik”, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Ed. Elizabeth A. Zachariadou, Çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.73-91.

ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

ERSOY, Bozkurt, *İzmir Hanları*, Ankara 1991.

-----, “Osmanlı Şehir-içi Hanları Plan Tasarımı İle Cephe ve Malzeme Özellikleri”, *Sanat Tarihi Dergisi*. 7/7, İzmir 1994, s.75-97.

EYİCE, Semavi, “İstanbul (Tarihi Eserler)”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C.5/2, MEB Yayınları, Eskişehir 2001, s.44-144.

-----, “Bedesten”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.5, İstanbul 1992, s.302-311.

FAROQHİ, Suraiya, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650*, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 2004.

- GENÇ, Serdar-F.G. Genç, “Rusçuk’ta Hanlar ve Yolcular (17-19. Y.Y.)”, *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, Ed. Zafer Gölen vd., Ankara 2018, s.145-176.
- GENÇER, Ceylan İrem, *1840-1912 Yılları Arasında İzmir ve Selânik’teki Kentsel ve Mimari Değişim*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.
- GEORGEON, François, “Müslüman ve Dönme Selânik”, *Selânik 1850-1918*, Der. Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul 2014, s.133-150.
- GOUNARİS, Basil C., “Selânik”, *Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri (1800-1914)*, Ed. Çağlar Keyder, Y.Eyüp Özveren, Donald Quataert, Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul 1994, s.103-120.
- İPEK, Nurdan, *Selânik ve İstanbul’da Yahudi Bankerler*, İstanbul 2011.
- İSMAİLOĞLU, Göksel Zekeriya, *Selânik’te İktisadi Hayatın İzlenmesinde Bir Rehber Olarak Şark Ticaret Yıllıkları*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018.
- KAÇAN ERDOĞAN, Meryem, “II. Bayezid’in Selânik’teki Vakıf Akarları”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 133, Kış 2018, s.113-126.
- “Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selânik’teki Gelir Kaynakları”, *Vakıflar Dergisi*, S.50, Ankara 2018, s.65-83.
- KİEL, Machiel, “Selânik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.36, İstanbul 2009, s.352-357.
- KOLOVOS, İlias A., “Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre 15. ve 16. Yüzyıllarda Selânik”, *Tarih ve Toplum*, 28/168, Aralık 1997, s.327-334.
- KUBAN, Doğan, “Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi*, S.VII, İstanbul 1968, s.53-73.
- LAPAVİTSAS, Costas- ÇAKİROĞLU, Pinar, *Capitalism in the Otoman Balkans: Industrialisation and Modernity in Macedonia*, London 2019.
- MAZOWER, Mark, *Selânik Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2013.
- MOLHO, Rena, *Selânik Yahudileri 1856-1919 Özel Bir Cemaat*, Çev. Panayot Abacı, İstanbul 2005.
- MOUTSOPOULOS, N.C., “İki Yüzyıl Arasında Kalan Bir Kent”, *Selânik 1850-1918*, Der. GillesVeinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul 2014, s.27-47.
- ORHONLU, Cengiz, “Bayram Paşa Kervansarayı”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı X, Ankara 2006, s.199-218.
- ÖZER, Murat, *Osmanlı’da Seyahat Kültürü Kervansaraylar*, İstanbul 2018.
- PALAIRET, Michael, *Balkan Ekonomileri 1800-1914*, Çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000.
- PARLAK, Türkmen, *Yeni Asır’ın Selânik Yılları Evlâd-ı Fatihan Diyarları “1895-1924”*, İzmir 1986.

TAMDOĞAN-ABEL, Işık, “Hanlar ya da Osmanlı Kentinde Yabancı”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşamak*, Der. François Georgeon-Paul Dumont, Çev. Maide Selen, İstanbul 2000, s.387-405.

TUNÇEL, Mehmet, “Osmanlı Mimarîsinde, Makedonya’daki Arasta ve Bedesten Binaları”, *Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s.317-360.

Yadigâr-ı Selânik Kartpostallarda Evvel Zaman, Ed. Seyfettin Ünlü, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006.

YEROLYMPPOS, Alexandra - COLONAS Vassilis, “Kozmopolit Bir Kentleşme”, *Selânik 1850-1918*, Der. Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul 2014, s.199-222.

VI. Elektronik Kaynaklar

HEKİMOĞLOU, Evangelhos, *The "immortal" Allatini; Ancestors and Relatives of NoemieAllatini-Bloch (1860-1928)*, Salonik 2012, https://www.academia.edu/2306815/The_immortal_Allatini_Ancestors_and_Relatives_of_Noemie_Allatini-Bloch_1860-1928, (E.T. 14.05.2019).

PAPASTATHİS, Ch. K.-E. A. Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki (1917)*, Thessaloniki 2010, https://www.academia.edu/2306858/The_Great_Fire_of_Thessaloniki_1917 (E.T.14.05.2019).

PASCHALİS, Androudīs, *Historical and archaeo/ogical evidence on the great Karavan-Seray (Büyük kervansarayı) of Thessaloniki*, p.63-97, <https://www.academia.edu> **Kervansaray_of_Thessaloniki_Historical_and_Archaeological_Evidence** (E.T. 25.05.2019).

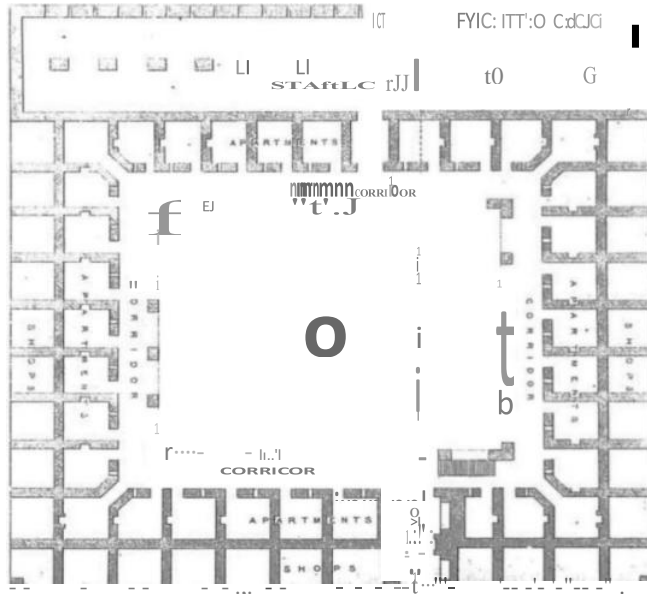
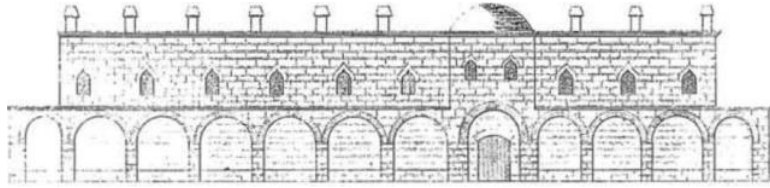
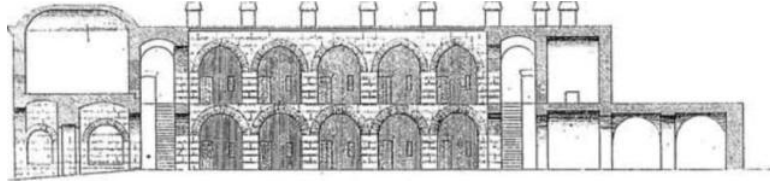
<https://archive.org/details/SALONIQUEGRANDEGUERRE19151919/page/n33/mode/2up> (E.T.23.01.2021).

<http://www.openhousethessaloniki.gr/en/building/bensousan-han/> (E.T.17.05.2019).

EKLER

Ek1: Selanik'te Büyük Kervansaray¹²⁷

¹²⁷ Androudias Paschalis, *Historical and archaeological evidence on the great Karavan-Seray (Büyük kervansarayı) of Thessaloniki*, p.86) <https://www.academia.edu>
Kervansaray_of_Thessaloniki_Historical_and_Archaeological_Evidence (E.T. 25.05.2019).

Ek 2: Selanik Kelemerye Kapısı Bitişiginde Bulunan Han (Sağ taraftaki beyaz binanın üst katı han, alt katı kahvehane olarak kullanılmıştır)¹²⁸

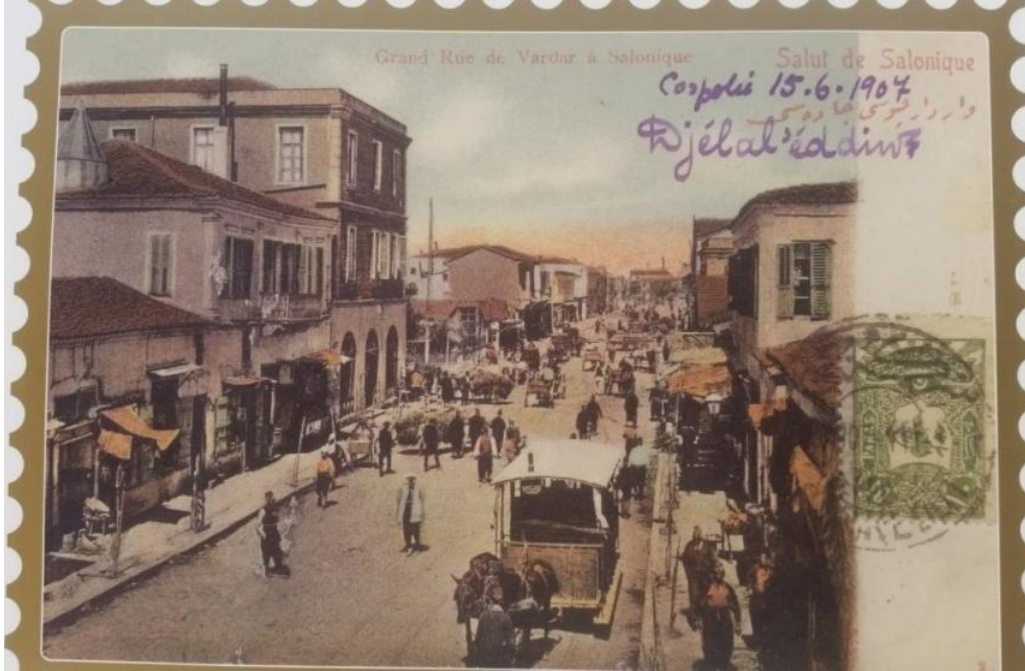
Ek 3: Selanik'te Malta Hanı (Giriş Kapısı)¹²⁹

¹²⁸ II. Abdülhamid Dönemi (İÜ Fotoğraf Albümleri Dizini, nr.90423/0003).

¹²⁹ <https://archive.org/details/SALONIQUEGRANDEGUERRE19151919/page/n33/mode/2up> (E.T.23.01.2021).

Ek 4: Selanik'te Birçok Hanın Bulunduğu Vardar Caddesi¹³⁰

¹³⁰ Vardar Caddesi, Kelemerye Kapısı'ndan Vardar Kapı'ya kadar şehri boydan boya bölen büyük bir cadde idi (Yadigâr-ı Selânik Kartpostallarda Evvel Zaman, Ed. Seyfettin Ünlü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, s.52).

Summary

Thanks to the public work and housing activities conducted after the Ottoman conquest of Thessaloniki, the most important seaport of the Balkans, the city was remarkably changed as the number of socio-economic establishments increased rapidly. Thessaloniki has flourished as a vibrant and lively center while transforming into a cosmopolitan city in the 16th century. Developments such as wholesale trade with Europe and the Balkans, the construction of the railway network, modern port facilities, the exploitation of rich underground resources, and the establishment of weaving facilities contributed to the economic development of this city.

The Ottoman administration constructed a commercial center in Thessaloniki and buildings such as a Turkish bazaar, Ottoman bazaar, inn, and shops. All these structures are among the essential elements of the marketplace. Several inns for social and commercial purposes were built in Thessaloniki, a city with high commercial activity, as part of the bazaar. It is known that the number of these inns was more than a hundred in the 19th century. However, since the inns that have survived until today are quite scarce, it is impossible to reach detailed information about their architectural features. Foundations played a leading role in the construction of inns, and the characteristics of the inns were reflected in the foundations, albeit limited. The records indicate that Thessaloniki inns were concentrated in the city's commercial area and were generally built with two floors. The inns built by the sultans and statesmen have features such as the lead cover, masjid, and fountain. Moreover, units such as a barn, courtyard, vault, warehouse, water well, fountain, patio, granary, loft, and hayloft were built within these inns. Occasional additions such as a must house, sherbet house, boza house, coffee house, vineyard room, shop, and store were also discovered. These units were placed either on the ground floor, courtyard, or adjacent to the inns.

There is limited information about the roofing, door, and window types of the Thessaloniki inns and the building materials. Considering that the inns built by nobles and notables would be constructed with more durable materials, stone and brick are more likely to be preferred. It can be argued that wooden inns also had a share in the commercial texture besides the stone inns. The inns built by wealthy families started to emerge in the city in the 19th century. These inns, named after the families such as Allatini, Tiano, Saias, Vitale Fernandez, were built as business centers, hosted the companies of the mentioned families, headquarters of several banks, and became the office locations of certain merchants and bankers. The rising importance of Thessaloniki in the Levant trade facilitated the European innkeepers to settle in the city.

Passengers, travelers, government officials, soldiers, merchants, and artisans accommodated these passenger and commercial inns. Some inns were transformed into residences due to the prolonged Jewish accommodations in the city, and some inns such as Alaca Han were allocated to local officials in the city. Furthermore, bankers, merchants, goldsmiths, printers, insurers, brokers, lawyers, luxury shops, and store owners maintained their activities in the businesses they started in these inns. The inns offered shelter to prisoners and immigrants after wars and rebellions. Some inns had raised concerns in the late Ottoman agenda for a while as these places became a safe haven for bandits and were commemorated with bombing incidents. The travelers and other foreigners criticized these inns, which were heavily affected by the city's mobility, with regard to cleanliness and comfort, and described these places in great disappointment compared to the clean, comfortable, and luxurious European hotels. Similar to the European examples, new hotels started their businesses in the city, mainly around the quay, in the 1890s. However, the traditional inns were maintained along with these hotels.

The inns were also affected by the fires, some of them were severely damaged, and the remaining buildings were used as shelters for the homeless. More than three-quarters of the old city burned down, all the hotels were reduced to ash along with the commercial buildings, and most of the large inns became dysfunctional after the fire that broke out in 1917. The inns such as Ismail Pasha Han, Eski Tomruk, and Pasha Oriental were burned entirely. Among the inns, which were mostly destroyed in the course of time and left their place to hotels or other structures, very few of them have survived to the present day, and these are the ones that were built in the late period.